

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Οδηγός για τη χρήση μη σεξιστικής γλώσσας

Επιτροπή Ισότητας των Φύλων (ΕΙΦ)

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2021

Έρευνα, συγγραφή: Βασίλης Πετικός, Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Φιλολογίας

Επιστημονική Εποπτεία: Κατερίνα Δαλακούρα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα ΦΚΣ

Ο Οδηγός Εγκρίθηκε στην υπ. αρ. ... Συνεδρίαση της Ε.Ι.Φ. Π.Κ.

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος	2
Εισαγωγή	4
1. Η γλωσσική συμπεριφορά των φύλων και η κατασκευή του κοινωνικού φύλου.	9
2. Γραμματικό γένος, γλωσσικός σχετικισμός, κριτική ανάλυση λόγου και γραμματική στη σύγχρονη Γλωσσολογία.	16
3. Περιπτώσεις γλωσσικού σεξισμού στη νεοελληνική γλώσσα – Προτάσεις Υπέρβασης.	21
4. Πρόταση: Γενικοί Κανόνες για την αποφυγή χρήσης σεξιστικής γλώσσας.	37
5. Υποδείγματα κειμένων του Πανεπιστημίου Κρήτης και προτάσεις υπέρβασης του γλωσσικού σεξισμού.	39
Επίλογος	44
Βιβλιογραφία	45

Πρόλογος

Η συγγραφή οδηγιών για την εξάλειψη του γλωσσικού σεξισμού εντάσσεται στο πλαίσιο χάραξης δυναμικών πολιτικών και δράσεων, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο, για την προώθηση της ισότητας των φύλων και την εξάλειψη των κάθε είδους διακρίσεων με βάση το φύλο. Στην περίπτωση της σύνταξης Οδηγιών, στόχος είναι η δημιουργία πρακτικών εργαλείων για την αναγνώριση του γλωσσικού σεξισμού, σε όλες τους τις εκφάνσεις και η σταδιακή άμβλυση και εξάλειψη του φαινομένου, πρωτίστως στη δημόσια σφαίρα και στο δημόσιο λόγο.

Σημείο εκκίνησης για τη συγγραφή του παρόντος Οδηγού αποτελεί η διαπίστωση της ύπαρξης και αναπαραγωγής του γλωσσικού σεξισμού, στις ποικίλες εκδοχές της γλωσσικής επικοινωνίας, και στον ακαδημαϊκό χώρο (στον προφορικό λόγο, στα έγγραφα που διακινούνται, στις ιστοσελίδες, στις επιστημονικές μελέτες, στις εργασίες των φοιτητών και φοιτητριών) και στόχος του η συμβολή στον περιορισμό και σταδιακά στην εξάλειψη του φαινομένου στο χώρο του Πανεπιστημίου. Αξιοποιώντας τα πορίσματα της σχετικής έρευνας για την έμφυλη διάσταση του λόγου και τις συνέπειές του στην παγίωση και αναπαραγωγή έμφυλων στερεοτύπων, ο Οδηγός, αφενός, παρουσιάζει τις θεωρητικές προσεγγίσεις της σχέσης λόγου και φύλου και τις ερμηνείες των εκφάνσεων του γλωσσικού σεξισμού –μια πτυχή ενημέρωσης αναγκαία και χρήσιμη για τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας-, και αφετέρου, παραθέτει τις προτάσεις που έχουν διατυπωθεί για την υπέρβασή του, με μεγάλο αριθμό παραδειγμάτων για την κάθε περίπτωση, συνδέοντας έτσι τη θεωρία με την πρακτική εφαρμογή. Οι μορφές γλωσσικού σεξισμού και οι αντίστοιχες προτάσεις υπέρβασής τους παρουσιάζονται κατά γραμματική/υφολογική κατηγορία, ενώ δίνονται πληροφορίες για την «συμβατότητα» των τελευταίων με τους γραμματικούς κανόνες, όπως και για τον βαθμό της έως τώρα χρήσης ή προτίμησής τους, στον γραπτό μη σεξιστικό λόγο.

Ο παρόν Οδηγός, επομένως, τον οποίο ανέλαβε να εκπονήσει η Επιτροπή Ισότητας των Φύλων του Πανεπιστημίου και χρηματοδότησε ο Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων και Έρευνας, δεν στοχεύει στην υπόδειξη μοναδικών «λύσεων και στη δημιουργία απαρέγκλιτων «κανόνων» διαμόρφωσης μη σεξιστικού λόγου, αλλά στην παρουσίαση όλων των προτάσεων που έχουν διατυπωθεί και στη σύνταξη γενικών κανόνων αποφυγής του

σεξισμού στη γλώσσα, αφήνοντας στο κάθε μέλος της κοινότητας την επιλογή των προτάσεων/λύσεων που είναι περισσότερο συμβατές με το γλωσσικό αισθητικό του κριτήριο. Πρόκειται για ένα χρηστικό εργαλείο που περιλαμβάνει προτάσεις, πρακτικές οδηγίες και παραδείγματα που θα διευκολύνουν τον/την ευαισθητοποιημένο/η αναγνώστη-χρήστη/τρια να περιορίσει και σταδιακά να απαλείψει το σεξισμό από την προφορική και γραπτή μορφή επικοινωνίας του.

Εισαγωγή

Σύμφωνα με τα στοιχεία του *Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των Φύλων* (EIGE) και βάσει του Δείκτη Ισότητας των Φύλων *European Gender Equality Index 2021*, η Ελλάδα κατέχει την τελευταία θέση μεταξύ των 28 χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προχωρώντας με ιδιαίτερα αργούς ρυθμούς προς την επίτευξη της ισότητας των φύλων.¹ Περισσότερο ενθαρρυντικά είναι τα στοιχεία σχετικά με τη συμμετοχή των Ελληνίδων ερευνητριών στην απασχόληση (4^η θέση μεταξύ των χωρών της ΕΕ /2017), με τις νέες ερευνήτριες να συμμετέχουν δυναμικότερα συγκριτικά με τους άνδρες νέους ερευνητές στη χρηματοδοτούμενη από εθνικούς φορείς έρευνα.² Συντριπτική, επίσης, είναι η υπεροχή των ανδρών στις θετικές επιστήμες και αντιστρόφως ανάλογη η ποσόστωση τις θεωρητικές επιστήμες.³ Ο Νόμος 4604/2019 (Α' 50) για την «Πρώθηση της ουσιαστικής ισότητας των φύλων, πρόληψη και καταπολέμηση της έμφυλης βίας -Ρυθμίσεις για την απονομή Ιθαγένειας, κ.ά.» και ο Νόμος 4431/2018(Α'62) με τον οποίο επικυρώνεται η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας με έθεσαν το πρώτο πλαίσιο προς αυτήν την κατεύθυνση. Ωστόσο, παρά τη δημιουργία του σχετικού νομοθετικού πλαισίου, απαιτούνται συντονισμένες προσπάθειες προς όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, όπως προβλέπεται στο άρθρο 10 του Νόμου 4604/2019, για την ενσωμάτωση της διάστασης της ισότητας των φύλων στις δημόσιες πολιτικές, προκειμένου να αναπτυχθούν έργα και δράσεις με σκοπό την επίτευξη της ουσιαστικής ισότητας και κατ' επέκταση τη σταδιακή βελτίωση της επίδοσης της χώρας μας στον ετήσιο Δείκτη Ισότητας των Φύλων του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των Φύλων (EIGE).

Η σύνταξη του *Οδηγού Χρήσης μη σεξιστικής Γλώσσας* εντάσσεται στο πλαίσιο αυτό της ανάληψης πρωτοβουλιών και λήψης συγκεκριμένων μέτρων με στόχο την ουσιαστική ισότητα. Ειδικότερα, για την ορατότητα και επομένως την ίση μεταχείριση των γυναικών στον επίσημο γραπτό λόγο προβλέπονται σχέδια δράσης στις τομεακές πολιτικές (πρώθηση μη σεξιστικής γλώσσας στα δημόσια έγγραφα, παρακολούθηση σεξιστικής γλώσσας στα

¹ Σχετικά με τον Δείκτη Ισότητας των Φύλων για το έτος 2020, βλ: https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/index_data_index_scores (Τελευταία προσπέλαση: 24/11/2021).

² Για τα σχετικά στατιστικά στοιχεία του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης, βλ: <https://metrics.ekt.gr/women-rd> (Τελευταία προσπέλαση: 24/11/2021).

³ Για τα σχετικά στοιχεία, βλ: <https://stip.oecd.org/assets/TKKT/CaseStudies/9.pdf> (Τελευταία Προσπέλαση: 24/11/2021).

νομοσχέδια, στις αλληλογραφίες υπηρεσίας, στις αποφάσεις σύστασης ΔΕΠΙΣ, ΠΕΠΙΣ και πραγματοποίηση σχετικών σεμιναρίων στους υπαλλήλους του δημοσίου), όπως καθορίζονται από το *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων, 2021-2025* (2021), ο οποίος καλείται να εφαρμόσει τις υφιστάμενες σχετικές συστάσεις της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης της σύστασης R (90) 4 για την εξάλειψη του σεξισμού από τη γλώσσα και της Σύστασης CM / Rec (2007) 17 σχετικά με τα πρότυπα και τους μηχανισμούς ισότητας των φύλων.⁴ Στο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης και της έρευνας η ίση γλωσσική μεταχείριση συμπεριλαμβάνεται στις γενικές πολιτικές για την προώθηση της ισότητας στον ακαδημαϊκό – ερευνητικό χώρο, όπως προβλέπει η Σύσταση CM / Rec (2007) 13 της Επιτροπής Υπουργών προς στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στην εκπαίδευση, και ακολούθως τα συμπεράσματα και οι συστάσεις του Συνεδρίου του Συμβουλίου της Ευρώπης "Καταπολέμηση των στερεοτύπων φύλου στην εκπαίδευση και μέσα από την εκπαίδευση" (Ελσίνκι, 9-10 Οκτωβρίου 2014).⁵ Ειδικότερα για τα Ελληνικά Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, σύμφωνα με τον πρόσφατο Νόμο 4589/2019/αρ.33, ορίζεται η συγκρότηση Επιτροπών Ισότητας των Φύλων, με στόχο την προώθηση της ισότητας των φύλων σε όλο το φάσμα των ακαδημαϊκών δραστηριοτήτων, καθώς και την εκπόνηση σχετικών σχεδίων δράσεων για την εξάλειψη των έμφυλων διακρίσεων, οι οποίες αντανακλώνται πρωτογενώς στο πεδίο της γλωσσικής έκφρασης.

Ο όρος *σεξισμός* ή *σεξουαλικός ρατσισμός* δημιουργήθηκε τη δεκαετία του 1960 κατ' αναλογία του όρου *ρατσισμός* και αναφέρεται στην πρακτική υποτίμησης του ατόμου βάσει του φύλου του (Αρχάκης & Κονδύλη, 2004: 152). Ο σεξισμός σχετίζεται άμεσα με θέματα ιεράρχησης μεταξύ των φύλων και εκδηλώνεται μέσα από ποικίλες κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές διακρίσεων (Litosseliti, 2006). Η σεξιστική συμπεριφορά βασίζεται στην αποδοχή της βιολογικής ανωτερότητας ενός φύλου έναντι του άλλου, γεγονός που αντανακλάται στην γλώσσα, στην κοινωνία, στους νόμους, στα δικαιώματα, στη σεξουαλικότητα, κ.ά., και σε μορφές ακραίας υποτίμησης του άλλου φύλου (μισογυνισμός ή μισανδρία) (Πηλαβάκη, 2016: 8). Ο *γλωσσικός σεξισμός* αφορά στη χρήση της γλώσσας, από τις γυναίκες και τους άνδρες, με τέτοιους τρόπους που να αποκλείουν από τον λόγο ή να υποτιμούν τα μέλη του

⁴ Για περισσότερα, βλ: <http://www.opengov.gr> (Τελευταία Προσπέλαση: 24/11/2021).

⁵ Για την έκθεση του Συνεδρίου, βλ: <https://rm.coe.int/1680590fe5> (Τελευταία Προσπέλαση: 24/11/2021).

άλλου φύλου. Συνηθέστερο θύμα γλωσσικού σεξισμού αποτελούν οι γυναίκες (Cameron, 1985: 99). Σύμφωνα με την Irigaray (1993): «Η γλώσσα ορίζεται ως τόπος εξορίας για τη γυναίκα, όπου εγγράφεται και αναπαράγεται η ανδροκεντρική λογική, κυρίως μέσω του μηχανισμού του γραμματικού γένους». Και τούτο γιατί, σύμφωνα με πολλούς μελετητές, άνδρες και γυναίκες, η γλώσσα έχει δημιουργηθεί από τους άνδρες (Spender, 1980), και λόγω των ισχυρών δεσμών της πατριαρχίας «εξακολουθεί κατά κύριο λόγο να βρίσκεται κάτω από αρσενικό έλεγχο» (Sapir, 1985:12). Η γλώσσα, ως φορέας αναπαραστάσεων, μεταφέρει, συντηρεί, παγιώνει ή ιεραρχεί τις κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες αποτελούν προϋπόθεση για την ύπαρξή της (Φραγκουδάκη, 1997: 16). Ο γλωσσικός σεξισμός διαμορφώνει από μικρή ηλικία το αξιακό σύστημα και το ιδεολογικό υπόβαθρο των ατόμων, συντελώντας σταδιακά στην υποβάθμιση του προσβαλλόμενου φύλου και στην ενίσχυση της έμφυλης ανισότητας. Γενικότερα, για τον Pierre Bourdieu (1996), ως γλωσσικός σεξισμός εννοείται η γλωσσική διεπίδραση σε μια ανδροκρατούμενη κοινωνία, στον γλωσσικό κώδικα της οποίας αποτυπώνονται οι σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στα φύλα, συντελώντας στη διαίωνιση και νομιμοποίηση της εξουσίας των ανδρών εις βάρος των γυναικών.

Για αυτό τον λόγο μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας εστιάζει στο δημόσιο λόγο, δεδομένου ότι ασκεί μαζική επιρροή στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Ο δημόσιος λόγος που αναπαράγεται στα Μ.Μ.Ε, στην πολιτική σκηνή, στην εκπαίδευση, στον συνδικαλισμό, στη δημόσια διοίκηση, καλλιεργεί στερεότυπα και δημιουργεί πρότυπα γλωσσικής συμπεριφοράς λόγω της σημασίας που δίνουν οι πολίτες στον κεντρικό ρόλο που διαδραματίζουν στην καθημερινή ζωή. Πολλές μελέτες υποστηρίζουν πως οι μορφές της ομιλίας στον δημόσιο λόγο είναι «ανδρικές». Η «ανδρική ομιλία» και οι στρατηγικές της αποτελούν τον κανόνα σε όλα τα είδη του λόγου, βάσει του οποίου αξιολογείται η «θηλυκή ομιλία» και οι πτυχές της (Walsh, 2001).

Τα αποτελέσματα των ερευνητικών μελετών έχουν αποδείξει ότι οι κοινωνικό-πολιτικές σχέσεις υποτέλειας μεταξύ των φύλων επηρεάζουν το σημασιολογικό περιεχόμενο και τη γλωσσική επικοινωνία, εξυπηρετώντας στις περισσότερες περιπτώσεις τη διατήρηση των σχέσεων κυριαρχίας υπέρ του ανδρικού φύλου. Ενδεικτικό παράδειγμα της ανδροκεντρικής οργανωσιακής κουλτούρας που διέπει τους κεντρικούς θεσμούς αποτελεί το σύστημα της Ελληνικής Δημόσιας Διοίκησης. Οι Γκασούκα και Γεωργαλλίδου στη σχετική έρευνα στα έγγραφα της ελληνικής Δημόσιας Διοίκησης, αξιοποιώντας τις μεθόδους τις

κριτικής ανάλυσης λόγου και του γλωσσικού σχετικισμού, απέδειξαν τον σεξιστικό χαρακτήρα του λόγου των δημοσίων εγγράφων. Πιο συγκεκριμένα, ανέδειξαν τη συντριπτική κυριαρχία του αρσενικού γένους, τη συστηματική συμφωνία άρθρων, προσαρτημάτων και αντωνυμιών, σχεδόν αποκλειστικά, στο αρσενικό γραμματικό γένος, τη χρήση μόνο αρσενικών τύπων των ονομάτων ακόμα και στην περίπτωση ύπαρξης του αντίστοιχου ουσιαστικού θηλυκού γένους (λ.χ. ο εκπαιδευτής/η εκπαιδευτρια, ο μαθητής/η μαθήτρια), την προσπάθεια πρόταξης του αρσενικού σε κείμενα που κατ' εξοχήν αναφέρονται σε μεικτές ως προς το φύλο ομάδες πληθυσμού, αλλά και σε γυναίκες αποκλειστικά, καθιστώντας το γυναικείο φύλο ουσιαστικά αόρατο και έκδηλη τη φανερό προτίμηση στο ανδρικό φύλο ως «κανόνα» (2018: 20-26).

Τα τελευταία πενήντα χρόνια η διεθνής βιβλιογραφία που αναπτύχθηκε γύρω από τα ζητήματα της γλώσσας και του φύλου μέσα από διαφορετικές θεωρητικές σκοπιές έχει καταδείξει το πολυδιάστατο του φαινομένου του γλωσσικού σεξισμού. Το φύλο ως κοινωνική μεταβλητή αξιοποιήθηκε τόσο από προσεγγίσεις που το ανάγουν στη φυσιολογία ή στη βιολογία όσο και από νεότερες προσεγγίσεις που απορρίπτουν τον ουσιοκρατικό χαρακτήρα του και το αντιμετωπίζουν ως δομή κατεξοχήν κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική, αποκαλύπτοντας τον κοινωνικά κατασκευασμένο (και δυτικοκεντρικό) χαρακτήρα του (Oakley, 1972). Το φύλο αποδείχθηκε πως δεν αποτελεί φυσική, αναλλοίωτη και στατική κατηγορία, αλλά προϊόν των κοινωνικοπολιτικών, ιστορικά διαμορφωμένων, συνθηκών και μετασχηματισμών.

Βάσει των νεότερων θεωρήσεων του φύλου ως κοινωνικής κατασκευής, το φύλο αξιοποιήθηκε ως αναλυτική κατηγορία σε όλο το φάσμα των ανθρωπιστικών, κοινωνικών και πολιτικών επιστημών με στόχο τη διερεύνηση και κατανόηση των έμφυλων προκαταλήψεων στη δημόσια και ιδιωτική σφαίρα (Παπαταξιάρχης, 1992). Ο ρόλος της γλώσσας, ως φορέα κοινωνικών προκαταλήψεων, αποτέλεσε αντικείμενο ενδελεχούς έρευνας, καθώς δεν αποτελεί μόνον κώδικα επικοινωνίας μεταξύ των υποκειμένων, αλλά και φορέα της ιδεολογίας τους. Επομένως, η γλώσσα δεν είναι ούτε κοινωνικά ουδέτερη ούτε «αθώα», αφού έχει άμεση σχέση με το ευρύτερο κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό περιβάλλον της ζωής των ατόμων (Φραγκουδάκη, 1987).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, στο πλαίσιο της υλοποίησης των πολιτικών ισότητας που έχει διαμορφώσει το Πανεπιστήμιο Κρήτης, συντάχθηκε ο *Οδηγός Χρήσης Μη*

Σεξιστικής Γλώσσας, με πρωτοβουλία της Επιτροπής Ισότητας των Φύλων με στόχο την παρουσίαση, αφενός, της γραμματικής και της εκφραστικής πολυμορφίας του φαινομένου στο πλαίσιο του σχετικού επιστημονικού διαλόγου, και αφετέρου, προτάσεων για εναλλακτικούς γραμματικούς τύπους και τρόπους έκφρασης για την αποφυγή του φαινομένου του γλωσσικού σεξισμού, μέσα από την παράθεση γενικών και ειδικότερων γραμματικών κανόνων, παραδειγμάτων, υποδειγμάτων και πρακτικών συμβουλών. Πρόκειται για έναν σύντομο θεωρητικό οδηγό και ένα εύχρηστο εργαλείο για την κατανόηση του φαινομένου του γλωσσικού σεξισμού, που σε μικρό ή μεγαλύτερο βαθμό χαρακτηρίζει τα πάσης φύσεως επίσημα έγγραφα και επιστημονικά κείμενα που παράγονται ή διακινούνται στην πανεπιστημιακή κοινότητα, φιλοδοξώντας να ευαισθητοποιήσει τα μέλη της στους τρόπους με τους οποίους η γλώσσα αντανακλά, αλλά και κατασκευάζει και παγιώνει την ανισότητα μεταξύ των φύλων.

Ο προτεινόμενος Οδηγός βασίζεται στον θεωρητικό διάλογο γύρω από τη σχέση αλληλεπίδρασης της κοινωνίας, της γλώσσας και της σκέψης, υιοθετώντας τις θέσεις του γλωσσικού σχετικισμού, στις οποίες συγκλίνει μεγάλο μέρος των κοινωνιολογικών προσεγγίσεων και της κριτικής ανάλυσης λόγου. Επιπλέον, λαμβάνονται υπόψη οι θεωρητικές προσεγγίσεις της φεμινιστικής γλωσσολογίας, η οποία εξαρχής εξέτασε το φαινόμενο του γλωσσικού σεξισμού, συνδέοντάς το με τις κοινωνικές αξίες και ιδεολογίες, οι οποίες διαμορφώνουν τα άτομα και των δύο φύλων μέσω του λόγου από τη νηπιακή ηλικία. Τα δύο πρώτα κεφάλαια του παρόντος Οδηγού επιχειρούν να αναδείξουν με συντομία τις κυρίαρχες θεωρητικές τάσεις γύρω από τα ζητήματα της σχέσης γλώσσας, γραμματικού γένους και φύλου. Στο τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο καταγράφονται οι περιπτώσεις στις οποίες γίνεται ορατός ο γλωσσικός σεξισμός και παρατίθενται παραδείγματα και προτάσεις υπέρβασης του φαινομένου, καθώς και μια συγκεντρωτική καταγραφή με τρόπο συνοπτικό των προτάσεων – γενικών κανόνων που προκρίνονται στον παρόντα οδηγό για την αποφυγή και εξάλειψη του γλωσσικού σεξισμού. Ο Οδηγός κλείνει με μια σειρά επίσημων και ανεπίσημων εγγράφων της κοινότητας του Πανεπιστημίου Κρήτης, ο λόγος των οποίων ενέχει στοιχεία γλωσσικού σεξισμού, τα οποία στη συνέχεια παρατίθενται (παραδειγματικά) αναδιατυπωμένα σε μια γλώσσα μη σεξιστική ή/και γλωσσικά ουδέτερη ως προς το φύλο.

1. Η γλωσσική συμπεριφορά των φύλων και η κατασκευή του κοινωνικού φύλου.

Από τις αρχές του 20ού αιώνα η σχέση της γλώσσας με το φύλο αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας των αναπτυσσόμενων επιστημονικών πεδίων της γλωσσολογίας και της ανθρωπολογίας (εθνολογίας/λαογραφίας) (Sapir, 1915·Jespersen, 1922). Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 το ζήτημα απασχόλησε ιδιαίτερα τους θεωρητικούς κύκλους του αμερικανικού φεμινιστικού κινήματος, δίνοντας ώθηση στη συστηματική έρευνα της γλωσσικής ανάλυσης, ώστε να προσδιοριστούν οι τρόποι ομιλίας και οι παράγοντες που διαμορφώνουν τη θέση των γυναικών στο λεξιλόγιο και στην ορολογία της γλώσσας. Οι προσεγγίσεις της σχέσης γλώσσας και φύλου διακρίνονται σε ουσιοκρατικές και κατασκευαστικές. Οι ουσιοκρατικές προσεγγίσεις εξετάζουν τη γλωσσική συμπεριφορά των ατόμων βάσει του βιολογικού φύλου (sex), ενώ οι κατασκευαστικές αναλύουν τις γλωσσικές επιλογές των ατόμων βάσει του κοινωνικού φύλου (gender). Ως βιολογικό φύλο ορίζεται η διάκριση μεταξύ αρσενικού και θηλυκού (male/female) βάσει των βιολογικών/ανατομικών χαρακτηριστικών, ενώ ως κοινωνικό φύλο ορίζεται η διάκριση μεταξύ του γυναικείου και αντρικού (feminine/masculine), με βάση την κοινωνικοπολιτική και ψυχολογική συμπεριφορά ανδρών και γυναικών που διαμορφώνεται από τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτισμικές και οικονομικές παραμέτρους και τις ατομικές τους προσλήψεις (McConnell – Ginet, 1988:76, Holmes, 2016:200, Αβδελά, 2006, Αλβανούδη, 2008, Μακρή – Τσιλιπάκου, 2010).

Αναμφίβολα, καταλυτικής σημασίας και απήχησης υπήρξε η εμπειρική έρευνα της Robin Lakoff, *Language and Woman's Place* (1973/1975), θέτοντας για πρώτη φορά στο δημόσιο διάλογο το ζήτημα της άνισης γλωσσικής αναπαράστασης των φύλων, η οποία αντανακλά τις διακρίσεις εις βάρος των γυναικών όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο, την επαγγελματική σταδιοδρομία ή τη διεκδίκηση δημόσιων αξιωμάτων. Η έρευνά της Lakoff είχε ως στόχο να διερευνήσει τους τρόπους χρήσης της γλώσσας από και για τις γυναίκες, και να καταδείξει πως το παραδοσιακό πατριαρχικό σύστημα εξουσίας, ακόμα και μέσα από τη χρήση της γλώσσας, τείνει να εγκλωβίζει το γυναικείο φύλο σε θέση υποταγής. Στον ίδιο κύκλο, πολλοί μελετητές, όπως ο Ardener (1975) και η Spender (1980), υποστηρικτές της θεωρίας της *άφωνης ομάδας* (muted group), κατέδειξαν την αδυναμία της γλώσσας να εκφράσει ισότιμα όλες τις κοινωνικές ομάδες, καθώς η ίδια η γλώσσα δεν κατασκευάζεται από όλες τις ομάδες, και ως εκ τούτου ωθεί τις ανίσχυρες ομάδες να υιοθετήσουν τη δική

τους ξεχωριστή αντίληψη, βίωση και ανακάλυψη του κόσμου, διαμεσολαβημένη από τη σκοπιά των ανδρών, των κατασκευαστών της γλώσσας.

Κατά τη δεύτερη φάση της φεμινιστικής κοινωνιογλωσσολογίας ενδιαφέρον στράφηκε πρωταρχικά στη διερεύνηση της «γυναικείας διαλέκτου»/φυλολέκτου (genderlect),⁶ ως απόδειξης της υστέρησης των γυναικών σε σχέση με τους άνδρες ή της κυριαρχίας των ανδρών ή της διαφοράς ανάμεσα στα φύλα, ως κοινωνιογλωσσικές υποκουλτούρες (Μακρή – Τσιλιπάκου, 2004). Αποτέλεσμα αυτής της διερεύνησης ήταν μια σειρά μελετών που προσπάθησαν να απαντήσουν σε ερωτήματα είτε γύρω από τους τρόπους που οι γυναίκες και οι άνδρες μιλούν ή εκπαιδεύονται να μιλούν διαφορετικά είτε στο πως η γλώσσα αντικατοπτρίζει, κατασκευάζει και συντηρεί την κυριαρχία των ανδρών. Η μελέτη των Maltz & Borker (1982) διερεύνησε τις διαφορετικές κοινωνιογλωσσικές υποκουλτούρες των δυο φύλων, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι οι γυναίκες και οι άνδρες ερμηνεύουν με διαφορετικό τρόπο το ίδιο στοιχείο επικοινωνιακής συμπεριφοράς. Η διαφορετική αντίληψη των δυο φύλων για τους κανόνες που διέπουν τη συνομιλία αποδόθηκε στο γεγονός ότι η κατάκτηση των γλωσσικών μηχανισμών συντελείται σε διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα, με διαφορετική οργάνωση, και άρα με διαφορετική αντίληψη για τους κανονισμούς και τους μηχανισμούς που διέπουν τη συνομιλία. Αντλώντας μεθόδους και συμπεράσματα από την προσέγγιση των Maltz & Borker, η Deborah Tannen (1990) πρότεινε το ερμηνευτικό πρότυπο της «διαφοράς» (difference) για να εξηγήσει το ζήτημα της μη ομαλής επικοινωνίας ανάμεσα στα δυο φύλα. Συνοπτικά υποστήριξε πως και τα δυο φύλα από την παιδική ηλικία εντάσσονται σε μικρές υποκουλτούρες διαφορετικής δομής και οργάνωσης, οριοθετημένες με βάση το φύλο, αποδεικνύοντας πως και τα δυο φύλα ακολουθούν περισσότερο τους κανόνες επικοινωνίας και διεπίδρασης που χρησιμοποιούν τα μέλη της ομάδας του φύλου τους παρά των γονέων τους, γεγονός που αντανακλάται στις γλωσσικές συμπεριφορές (Λαμπροπούλου, 2014). Η έρευνα της Tannen κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ανταγωνιστική γλωσσική συμπεριφορά που υιοθετούν οι άνδρες αντανακλά τις ανταγωνιστικές σχέσεις εξουσίας που αναπτύσσονται στους κόλπους των κοινωνικών ομάδων που ανήκουν, ενώ οι γυναίκες υιοθετούν συνεργατική γλωσσική συμπεριφορά. Εξαιτίας αυτού του συμπεράσματος η Tannen κατηγορήθηκε από τις

⁶ Ο όρος αναφέρεται στην επικοινωνιακή συμπεριφορά του κάθε φύλου.

φεμινίστριες γλωσσολόγους ότι αντιστρατεύεται τις σχέσεις εξουσίας που υποστήριξαν στα πλαίσια της μελέτης του σχήματος της «κυριαρχίας» (Παυλίδου, 2002: 29).

Το ίδιο σχήμα της «διαφοράς» μεταξύ των δυο φύλων όσον αφορά τις επικοινωνιακές γλωσσικές συμπεριφορές προσέγγισε και η Janet Holmes (1993), μελετώντας τα καθολικά κοινωνιογλωσσικά χαρακτηριστικά των δυο φύλων και τις στερεότυπες αντιλήψεις των ανδροκρατούμενων κοινωνιών, βασισμένη σε ένα σχήμα ανάλυσης τεσσάρων αναλυτικών κατηγοριών (λειτουργία, αλληλεγγύη/θετική ευγένεια, δύναμη, κοινωνική θέση). Αντικρούοντας μελέτες που υποστηρίζουν πως οι διαφορές των φύλων στον λόγο είναι αποτέλεσμα των γλωσσικών διαφορών, η Aries (1998) κατέληξε στο συμπέρασμα πως οι γλωσσικές διαφορές των φύλων είναι ελάχιστες και είναι αποτέλεσμα πολιτισμικών διαφορών, καλώντας τους ερευνητές να επικεντρωθούν στις ατομικές διαφορές των μελών του ίδιου φύλου. Τέλος, έναν ακόμη λόγο ερμηνείας των διαφορών στη γλώσσα μεταξύ των δυο φύλων πρόβαλε η Deuchar (1988), μιλώντας για την επίδραση της κοινωνικής εξουσίας. Η Deuchar συνέδεσε τη γλωσσική ευγένεια με τα «ανίσχυρα» και «αδύναμα» μέλη μιας κοινωνίας, σε αντίθεση με τους άνδρες που τυγχάνουν μεγαλύτερης κοινωνικής εξουσίας, και επομένως ισχυρότερης γλωσσικής επιβολής έναντι των γυναικών (Zimmerman, 1987).

Από τη δεκαετία του 1990, οι θεωρητικές προσεγγίσεις των επιστημονικών πεδίων που διερευνούν τη σχέση γλώσσας και φύλου δέχθηκαν επιρροές από τις θεωρίες της γλωσσικής διεπίδρασης και της γλωσσικής επικοινωνίας, με απώτερο σκοπό να μελετήσουν την κατασκευή και διαμόρφωση του φύλου μέσα από τη γλωσσική διεπίδραση. Αρκετές μελέτες, ιδιαίτερα από τους κόλπους της φεμινιστικής γλωσσολογίας, επέμειναν στην αντανάκλαση των κοινωνικών σχέσεων κυριαρχίας στον λόγο. Ιδιαίτερα υποστηρίχθηκε πως αφού οι κανόνες και οι συνήθειες που διατρέχουν τις επίσημες γλώσσες δημιουργήθηκαν και διαμορφώθηκαν από τους άνδρες, αναπόφευκτη συνέπεια είναι να εκφράζουν και να αποτυπώνουν σε πρώτο επίπεδο την ανδρική εμπειρία, η οποία καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο το γυναικείο φύλο εκφράζει την δική του υποκειμενικότητα και εμπειρία (Spender, 1980). Στη βάση αυτού του επιχειρήματος στηρίζεται και η επιχειρηματολογία που θέλει τη γλώσσα να αντανακλά και να νομιμοποιεί τις άνισες σχέσεις εξουσίας, εφόσον εξορισμού η γυναικεία υποκειμενικότητα διαθλάται μέσα από το πρίσμα της γλώσσας των ανδρών.

Οι διαφορές των φύλων στη χρήση της γλώσσας μελετήθηκαν από τους ερευνητές και ερευνήτριες του πεδίου της γλωσσικής επικοινωνίας. Έχει υποστηριχθεί πως οι γυναίκες και οι άνδρες αποκτούν διαφορετικές εμπειρίες από την επικοινωνία, η οποία αποτελεί το μέσο ανακάλυψης του κόσμου και μια από τις κύριες διαδικασίες μέσω της οποίας μαθαίνουμε να είμαστε γυναίκες ή άνδρες, υιοθετώντας τους κατάλληλους για το φύλο μας τρόπους συμπεριφοράς. Η εν εξελίξει αυτή μαθητεία στη γλωσσική διαφοροποίηση των φύλων ξεκινά πριν την γέννηση, καλλιεργείται κατά την παιδική ηλικία, και ακολούθως εσωτερικεύεται και εδραιώνεται, διαμορφώνοντας όχι μόνο τις αντιλήψεις για τα φύλα, αλλά συμβάλλοντας παράλληλα στην κοινωνικοπολιτισμική κατασκευή τους (Spender, 1980, Coates, 1993, Cameron, 1996). Ως εκ τούτου, η Cameron εστιάζοντας στο πλήθος των ερευνών για τις διαφορές στην έκφραση των φύλων, καταλήγει πως για να υπάρξουν ουσιαστικά συμπεράσματα γύρω από τη γλωσσική συμπεριφορά των φύλων θα πρέπει να θεωρήσουμε το φύλο ως «πρόβλημα» και όχι ως λύση (1996:44), προσπαθώντας να κατανοήσουμε την κοινωνική κατασκευή της ταυτότητας του φύλου.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 παρατηρείται μια σημαντική στροφή προς την κοινωνικά κατασκευασμένη φύση του λόγου από μια μεγάλη ομάδα φεμινιστριών ψυχολόγων (Cameron, 1998). Οι φεμινίστριες ψυχολόγοι ανέλυσαν τις γλωσσικές πρακτικές, οι οποίες ευθύνονται για την αναπαραγωγή και τη διατήρηση των κυρίαρχων κοινωνικών αντιλήψεων για το φύλο, στηρίζοντας τις θέσεις τους στην έννοια της ταυτότητας. Η γλώσσα θεωρείται ως ο τόπος όπου η ταυτότητα εκφράζεται και αντανακλάται. Η θεωρία της κοινωνικής κατασκευής της ταυτότητας φύλου επέτρεψε την απομάκρυνση από τη θεωρία του βιολογικού προσδιορισμού της έμφυλης ταυτότητας. Η *ταυτότητα* (του κοινωνικού) *φύλου* (gender identity) διαμορφώνεται κάτω από την επίδραση κοινωνικών και ψυχολογικών παραγόντων, ενώ εξελίσσεται και μεταβάλλεται κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης του ατόμου. Ως εκ τούτου, στο πλαίσιο της κοινωνικής κατασκευής, η πραγματικότητα δεν είναι ενιαία και αμετάβλητη, αλλά κατασκευή του ατόμου, το οποίο από παθητικός/η δέκτης/τρια μετατρέπεται σε δράστη/τρια. Σε αυτή τη θέαση του κόσμου, η γλώσσα γίνεται αντιληπτή ως μια μορφή κοινωνικής πρακτικής που διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην κατασκευή της ταυτότητας, ενώ τα άτομα καλούνται να (ανα)κατασκευάζουν συνεχώς τις ταυτότητές τους κατά τη διάρκεια της διεπίδρασης. Μια πτυχή της ταυτότητας του ατόμου αποτελεί και το φύλο. Συνεπώς, το κοινωνικό φύλο (gender) κατασκευάζεται

κοινωνικά και ταυτίζεται με μια συμπεριφορά που μαθαίνεται, εν αντιθέσει με το βιολογικό φύλο (φύλο) που αφορά καθολικά βιολογικά και ανατομικά χαρακτηριστικά του ατόμου.

Η κοινωνιολογική έρευνα αποκάλυψε τις έντονες πολιτισμικές διαφοροποιήσεις στο ζήτημα του κοινωνικού φύλου και στους ρόλους που κατέχουν γυναίκες και άνδρες σε όλα τα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας. Οι διεπιστημονικές προσεγγίσεις συνέβαλλαν στο να κατανοήσουμε πως οι κοινωνικό – πολιτισμικοί κώδικες και οι συμβάσεις, που αποτελούν παράλληλα κατασκευές και θεμελιώδη συστατικά στοιχεία της κοινωνίας, καθορίζουν πολλά από τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στα φύλα διαχρονικά, τα οποία αφορούν τις στερεοτυπικές αντιλήψεις που παγιώνουν. Τα άτομα κοινωνικοποιούνται εσωτερικεύοντας τις στερεοτυπικές αντιλήψεις για τη συμπεριφορά κάθε φύλου, η οποία προβάλλεται μέσα από τους πιο κραταιούς θεσμούς της κοινωνίας. Η θεωρία της Judith Butler (1999) για το κοινωνικό φύλο και την επιτελεστικότητα (performativity) υποστηρίζει πως το κοινωνικό φύλο δεν αποτελεί έκφραση αυτού που κάποιος είναι, αλλά μάλλον αυτού που κάποιος πράττει. Επομένως, η κοινωνική ταυτότητα φύλου αποτελεί μια κατασκευή με πολλαπλές πτυχές και εκφάνσεις, γι' αυτό και οι σύγχρονες κοινωνιολογικές αναφορές στους ανδρικούς και γυναικίους ρόλους του φύλου χρησιμοποιούν τους όρους *ανδρικές ταυτότητες* (masculinities) και *γυναικείες ταυτότητες* (femininities) στον πληθυντικό αριθμό, προκειμένου να αναδείξουν τη δυναμική διάσταση της κατασκευής, η οποία αντανακλά και την ποικιλία και τη συνθετότητά τους.

Στο θεωρητικό αυτό πλαίσιο, η γλώσσα νοείται ως μια μορφή κοινωνικής πρακτικής, διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στην κατασκευή της έμφυλης ταυτότητας. Αφού το κοινωνικό φύλο και η γλωσσική συμπεριφορά μαθαίνονται, τότε η σχέση γλώσσας και φύλου πρέπει να διερευνάται δυναμικά. Μια από τις μεθόδους που προτάθηκαν για τη διερεύνηση του ζητήματος ήταν οι κοινότητες πρακτικής. Ως κοινότητα πρακτικής εννοείται μια ομάδα ατόμων, η οποία μοιράζεται ένα κοινό ενδιαφέρον σε ένα πεδίο της ανθρώπινης δραστηριότητας και δεσμεύεται σε μια διαδικασία συλλογικής μάθησης, η οποία δημιουργεί δεσμούς μεταξύ των μελών αυτής της κοινότητας (Wegner, 2001). Αυτού το είδους οι προσεγγίσεις θεωρούν την ταυτότητα σαν έναν συσχετισμό του συλλογικού και του ατομικού που συγκροτείται μέσα από τις πράξεις/πρακτικές (Eckert, 1989,1999). Τα αποτελέσματα ανάλογων ερευνών, όπως της Eckert, ανέδειξαν τα πλεονεκτήματα αυτής της προσέγγισης έναντι των προηγούμενων, αποδεικνύοντας τα ελεύθερα περιθώρια σύνδεσης

του κοινωνικού φύλου με πιο γενικά φαινόμενα που συνδέονται με διάφορες κοινωνιογλωσσικές μεταβλητές. Με λίγα λόγια, οι ερευνητές/τριες έχουν την ευκαιρία να στραφούν και να εμβαθύνουν σε συγκεκριμένες περιστάσεις επικοινωνίας, στις οποίες συμμετέχουν συγκεκριμένα υποκείμενα, εντός μιας συγκεκριμένης κοινότητας, με εντελώς συγκεκριμένες σχέσεις του φύλου με άλλες μεταβλητές και σχέσεις ισχύος (Μακρή-Τσιλιπάκου, 2003: 12).

Παράλληλα, από τη σκοπιά των φεμινιστικών θεωριών της αποδόμησης, η γλώσσα ορίστηκε ως βασικός πολιτικός μύθος της κοινωνίας (Braidotti 1998: 300), ο οποίος κατασκευάζει τη θέση του υποκειμένου στη συμβολική τάξη μέσα από κατηγοριοποιήσεις (βλ. αναλυτικά Αλβανούδη, 2008). Μια σειρά μελετών έχει υποστηρίξει πως το γραμματικό γένος αποτελεί μέσο του γλωσσικού συστήματος για την κατασκευή του φύλου (Eckert & McConnell-Ginet 2003: 60-79). Σύμφωνα με τις Hellinger & Bussmann (2001: 19) το γραμματικό γένος κωδικοποιεί τη βιολογική διαφορά και προσδίδει το φύλο στο πρόσωπο αναφοράς, ενώ βασική λειτουργία του γένους είναι η μετάδοση πληροφοριών σχετικών με το φύλο στην επικοινωνία. Για την Irigaray (1993) το γένος αποτελεί απόρροια της πατριαρχικής συμβολικής τάξης, τοποθετώντας το υποκείμενο στο ασύμμετρο δίπολο αρσενικού/θηλυκού. Η καθολικότητα του αρσενικού υποκειμένου και η κατωτερότητα του θηλυκού υπαγορεύεται μέσω της γλώσσας και του γένους. Από την άλλη, η Wittig θεωρεί τη γλώσσα μέρος του κοινωνικού εποικοδομήματος, το οποίο επιβάλλει στις/στους ομιλήτριες/ομιλητές συγκεκριμένους τρόπους πρόσληψης της πραγματικότητας, φυσικοποιώντας το δίπολο αρσενικό/θηλυκό. Κατά τη φιλόσοφο, το γραμματικό γένος σημαδεύει τα άτομα ως αρσενικά ή θηλυκά και ορίζεται ως «γλωσσικός δείκτης της πολιτικής αντίθεσης ανάμεσα στα βιολογικά φύλα και της καταπίεσης που υφίστανται οι γυναίκες» (Wittig, 1992:77). Τέλος, για την Butler (1999) η γλώσσα αποτελεί το πεδίο συγκρότησης και φυσικοποίησης του φύλου, το μέσο που αναπαριστά και αναπαράγει το σημαδεμένο ως προς το φύλο σώμα. Αυτή η επιτελεστική λειτουργία της γλώσσας και κατά συνέπεια των γραμματικών γενών παράγει την ψευδαίσθηση μιας ουσιοκρατικής ταυτότητας. Το όνομα που δίνεται στο άτομο μετά την γέννησή του αποτελεί για την Butler το μέσο συγκρότησης του υποκειμένου, αυτό που τοποθετεί και κατηγοριοποιεί το υποκείμενο στην έμφυλη τάξη.

Συμπερασματικά, η στροφή στην κοινωνική κατασκευή της ταυτότητας φύλου έδωσε τη δυνατότητα μιας διαφορετικής προσέγγισης της σχέσης γλώσσας και φύλου. Το φύλο σταδιακά παύει να αποτελεί αφετηρία της μελέτης μιας συγκεκριμένης γλωσσικής συμπεριφοράς και προσεγγίζεται ως αποτέλεσμα της. Η γλώσσα επιδρά στην ταυτότητα των ατόμων και όχι το φύλο των ατόμων στη γλώσσα. Επομένως, οι άνδρες και οι γυναίκες δεν διαφοροποιούνται ως προς τη γλωσσική τους συμπεριφορά «εκ του φυσικού», αλλά πιθανώς διαφοροποιούνται γιατί η ίδια η γλώσσα τοποθετεί με διαφορετικό τρόπο τα άτομα.

2. Γραμματικό γένος, γλωσσικός σχετικισμός, κριτική ανάλυση λόγου και γραμματική στη σύγχρονη Γλωσσολογία.

Από τη δεκαετία του 1970 το ζήτημα της σχέσης του φύλου με το *γραμματικό γένος* έχει απασχολήσει την κοινωνιογλωσσολογία και ιδιαίτερα το πεδίο της φεμινιστικής γλωσσολογίας. Το *γραμματικό γένος* αποτελεί ένα από τα κύρια εργαλεία που αξιοποιεί το γλωσσικό σύστημα για τη δήλωση του φύλου στην επικοινωνία, δίνει φύλο στο πρόσωπο αναφοράς και αποτελεί μέσο για την κατασκευή έμφυλων ταυτοτήτων. Το *γραμματικό γένος* αντανακλά τη βιολογική διαφοροποίηση των φύλων στη γλώσσα με όρους κοινωνικής ιεράρχησης, όπως αποδεικνύεται από τη γενικευτική χρήση του αρσενικού γραμματικού γένους, όταν γίνεται αναφορά σε κείμενα που περιγράφουν μεικτούς πληθυσμούς. Πρόκειται ουσιαστικά για τη στερεοτυπική ταύτιση του αρσενικού με την κατηγορία του ανθρώπινου/καθολικού και της γυναίκας με την απόκλιση και το υποδεέστερο/άλλο (Hellinger & Bussmann, 2001· βλ. αναλυτικά: Αλβανούδη, 2012).

Από γλωσσολογική άποψη, το γένος (gender) αποτελεί σύνθετη γραμματική κατηγορία, εξαιρετικά δύσκολη στην περιγραφή και στην κατανόησή της (Corbett, 1991). Οι γλώσσες διαθέτουν δύο ή περισσότερα *γένη*, τα οποία συνηθέστερα ανταποκρίνονται στη διάκριση των βιολογικών φύλων. Το *γραμματικό γένος* (grammatical gender) αποτελεί εγγενή ιδιότητα του ουσιαστικού, ελέγχοντας τη γραμματική συμφωνία μεταξύ των κλιτών μερών των όρων μιας πρότασης. Το γένος κάθε ουσιαστικού έχει συνήθως μια τιμή, η οποία καθορίζεται από φωνολογικούς, μορφολογικούς και σημασιακούς κανόνες, βάσει των οποίων διακρίνονται τα συστήματα του γένους σε *σημασιακά* (αμιγώς και κατά βάση σημασιακά) και *φωνομορφολογικά* (Corbett, 1991).

Σύμφωνα με την Αλβανούδη (2012: 9) τα περισσότερα *σημασιακά* συστήματα αποκαλύπτουν πως τα γένη οργανώνονται βάσει σημαντικών σημασιακών διακρίσεων, όπως έμφυψο/άψυχο, ανθρώπινο/μη ανθρώπινο, αρσενικό/θηλυκό, οι οποίες καταλήγουν στη γενικευτική διάκριση: *αρσενικό ανθρώπινο - άλλο*. Στα *φωνομορφολογικά* συστήματα του γένους, η κατηγοριοποίηση των ουσιαστικών γίνεται βάσει μορφολογικών και φωνολογικών κανόνων των γλωσσών. Στις γλώσσες με *γραμματικό γένος*, όπως η ελληνική και αρκετές ευρωπαϊκές γλώσσες, παρατηρείται στα ουσιαστικά που αναφέρονται σε πρόσωπο/έμφυχο αναντιστοιχία στο αρσενικό και θηλυκό γένος και στη λεξική κατηγοριοποίηση του

ουσιαστικού ως αρσενικού ή θηλυκού (Hellinger & Bussman, 2001: 5-6). Ωστόσο, η κατηγοριοποίηση δεν πραγματώνεται με τον ίδιο τρόπο σε κάθε γλώσσα, αφού εξαρτάται από τα γένη που διαθέτει η κάθε γλώσσα και από τις διαφοροποιήσεις που εντοπίζονται στα ουσιαστικά που δηλώνουν άψυχα αντικείμενα, οι οποίες παρά τον αυθαίρετο χαρακτήρα τους, ορισμένες φορές μπορεί να αναδεικνύουν σημασιακές κανονικότητες (Αλβανούδη, 2012:11).

Σημαντικό χαρακτηριστικό για τον καθορισμό του γένους και τον αριθμό των γενών αποτελεί το φαινόμενο της συμφωνίας του γένους, η οποία ορίζεται από τη σχέση ενός ουσιαστικού με τα δορυφορικά κλιτά μέρη του λόγου που το συνοδεύουν και το γένος του ουσιαστικού (Αλβανούδη, 2012:12). Η συμφωνία του γένους είναι καθοριστικής σημασίας όσον αφορά τα ζητήματα αναφοράς σε κάποιο πρόσωπο (Corbett, 1991: 218). Για παράδειγμα, όταν το φύλο του προσώπου αναφοράς είναι άγνωστο στις/στους ομιλήτριες/τές ή όταν γίνεται αναφορά σε άτομα αρσενικού, θηλυκού ή απροσδιόριστου φύλου χρησιμοποιείται συμβατικά είτε το ένα γένος (συνηθέστερα το αρσενικό) είτε ένας διφορούμενος τύπος που επικαλύπτει το φύλο του προσώπου αναφοράς είτε κάποιος γενικευτικός ουδέτερος τύπος. Αντίστοιχα, όταν η ονοματική πρόταση αποτελείται από πλήθος ουσιαστικών με διαφορετικά γένη, το γένος των δορυφορικών τύπων καθορίζεται από σημασιακούς ή συντακτικούς κανόνες (Corbett, 1991: 269). Στη νεοελληνική γλώσσα συνηθέστερα η διαφοροποίηση λύνεται υπέρ του αρσενικού (λ.χ. Αυτή η φοιτήτρια και εκείνος ο φοιτητής είναι αριστούχοι). Για τον Corbett (1991: 290) η συμφωνία υπέρ του αρσενικού οφείλεται σε σημασιακά κριτήρια, ωστόσο, όπως αποδεικνύουν οι κοινωνιογλωσσολογικές μελέτες, τα πράγματα είναι κάπως διαφορετικά.

Από τη σκοπιά της *γλωσσικής σχετικότητας* εξετάζονται οι τρόποι μεσολάβησης της γλώσσας στη σκέψη. Ως όρος η *διαγλωσσική* ή *γλωσσική σχετικότητα* περιγράφει τη συσχέτιση διαγλωσσικών και νοητικών διαφορών, την υπόθεση δηλαδή ότι οι διαφορετικές γλώσσες οργανώνουν διαφορετικά τον νοηματικό χώρο, και ως εκ τούτου αποδίδουν διαφορετικές αντιλήψεις για την πραγματικότητα. Η *γλωσσική σχετικότητα* προέρχεται από την αμερικανική γλωσσική ανθρωπολογία των αρχών του 20^{ού} αιώνα (B. Malinowski, 1923), ενώ ερείσματα των απαρχών της εντοπίζονται στον γερμανικό ρομαντισμό και στη φιλοσοφία του W. von Humboldt, στον δομισμό του F. de Saussure και στην κοινωνιολογία του E. Durkheim (βλ. Duranti 1997: 62, Ducrot 1968: 30-2). Την υπόθεση αυτή υποστήριξαν

κυρίως οι Αμερικανοί γλωσσολόγοι Boas, Sapir και Whorf, οι οποίοι εξέτασαν τις διαφορές των γλωσσών ως προς τις έννοιες που γραμματικοποιούν και τον συσχετισμό τους με διαφορές που εντοπίζονται στην κατανόησή τους από τους/τις ομιλητές/τριες. Για τον Sapir (1949): «η γλώσσα είναι ένας οδηγός για την “κοινωνική πραγματικότητα” [...]. Ο “πραγματικός κόσμος” σε μεγάλο βαθμό οικοδομείται ασυνείδητα πάνω στις γλωσσικές συνήθειες της ομάδας. Δεν υπάρχουν ούτε δύο γλώσσες αρκετά όμοιες ώστε να θεωρηθούν ότι αντιπροσωπεύουν την ίδια κοινωνική πραγματικότητα. Οι κόσμοι στους οποίους οι διαφορετικές κοινωνίες ζουν είναι διαφορετικοί κόσμοι, όχι απλώς ο ίδιος κόσμος με διαφορετικές ετικέτες [...]» (Saeed, 2016: 39). Ο Boas κατέληξε στο συμπέρασμα πως «οι γραμματικές κατηγορίες καθοδηγούν τις/τους ομιλήτριες/ομιλητές σε συγκεκριμένες ασύνειδες ερμηνείες της εμπειρίας εξαιτίας του αυτόματου, υποχρεωτικού και συστηματικού χαρακτήρα τους» (Αλβανούδη, 2012: 42). Τέλος, για τον Whorf, η αρχή της γλωσσικής σχετικότητας (linguistic relativity principle) ορίζει πως αν η γλώσσα καθοδηγεί τη σκέψη, τότε οι διαφορές μεταξύ των γλωσσών συνδέονται με διαφορές στη σκέψη των ατόμων αυτών των γλωσσών, καταλήγοντας σε «κάπως διαφορετικές αντιλήψεις της πραγματικότητας» (1956:221).

Ωστόσο, παρά τις έντονες αμφισβητήσεις που έχει δεχθεί ο ακραίος γλωσσικός σχετικισμός (βλ. Pinker, 2000[1995]:67), η οπτική του συνδράμει στη διερεύνηση της γνωσιακής διάστασης του γραμματικού γένους. Ειδικότερα, έχει υποστηριχθεί, πως αν ακολουθήσουμε την προσέγγιση του Lakoff (1987) και εξετάσουμε τις γραμματικές κατηγορίες του γένους ως εννοιακές κατηγορίες και το φύλο ως γραμματικοποιημένη έννοια, θα οδηγηθούμε στο συμπέρασμα πως το γραμματικό γένος, μια γραμματική κατηγορία υποχρεωτικής και συστηματικής παρουσίας στην επικοινωνία, αναμένεται να καθοδηγήσει την ερμηνεία της εμπειρίας αυτόματα και ασύνειδα και να προσανατολίσει τους/τις χρήστες/τριες της γλώσσας σε συνήθειες σκέψης που συνδέονται με την ερμηνεία του προσώπου αναφοράς είτε αρσενικού είτε θηλυκού γένους (Αλβανούδη, 2012). Με λίγα λόγια, υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι το γραμματικό γένος συντονίζει τη σκέψη των χρηστών/τριων της γλώσσας με την εννοιακή διάκριση του φύλου κατά την παραγωγή των εκφωνημάτων (Αλβανούδη, 2012).

Αντίστοιχα, η υπόθεση του γλωσσικού σχετικισμού υιοθετείται και από την σκοπιά της *Κριτικής Ανάλυσης Λόγου*, η οποία βλέπει τη γλώσσα ως μορφή κοινωνικής πρακτικής και

εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους η κοινωνική και πολιτική κυριαρχία αναπαράγεται μέσα από τους καθιερωμένους Λόγους (Discourses) και πως αντίστοιχα τους διαμορφώνει ή τους μετασχηματίζει (Fairclough, 1995). Η γλώσσα ως φορέας ιδεολογιών περιλαμβάνει την καθημερινή αλληλεπίδραση και τις μορφές της συνείδησης που συγκροτούν το μέσο της κοινωνικής κατασκευής της πραγματικότητας (Γκασούκα, 2008). Καθώς υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί τρόποι αναπαράστασης της πραγματικότητας, η τελευταία εξαρτάται από τη θέση και την οπτική των διάφορων χρηστών/τριών του λόγου. Η *κριτική ανάλυση λόγου* θέτει ως κεντρικό στόχο την αποκάλυψη των εξουσιαστικών σχέσεων και των ηγεμονικών τάσεων που ενυπάρχουν εντός των λόγων, των θεσπισμένων δημόσιων λόγων – προϊόντα της πατριαρχικής ανδροκρατούμενης κοινωνίας - οι οποίοι στην πραγματικότητα καθιστούν άορατο το θηλυκό γένος. Συνεπώς πρόκειται για την ενδελεχή προσπάθεια αποκάλυψης του τρόπου με τον οποίο η γλώσσα συντηρεί και μεταμορφώνει τους ηγεμονικούς έμφυλους λόγους που κυριαρχούν στις δυτικές κοινωνίες (Λαμπροπούλου, 2014) και που αναπόφευκτα οδηγούν σε ακραία φαινόμενα γλωσσικού σεξισμού. Αντίστοιχα, οι ίδιοι οι έμφυλοι λόγοι μπορούν να κατασκευάσουν με τη σειρά τους φύλο (gendering) και ακολούθως να προβάλλουν και να μετασχηματίζουν αναπαραστάσεις σχετικά με το τι σημαίνει να είσαι άνδρας και τι σημαίνει να είσαι γυναίκα (Sunderland, 2004). Αποκαλυπτική είναι μια σειρά περιπτώσεων γλωσσικού σεξισμού, ο οποίος είτε φανερά είτε κρυφά στον δημόσιο και ιδιωτικό χώρο μπορεί να καταστήσει άορατες τις γυναίκες και τους άνδρες, να δώσει προβάδισμα στο αρσενικό έναντι του θηλυκού γένους, να περιέχει λέξεις ή εκφράσεις που στοχεύουν στην υποτίμηση, την απαξίωση ή τον αποκλεισμό ενός φύλου από τη δημόσια σφαίρα. Η μελέτη της ελληνικής γλώσσας τόσο στο επίπεδο της γραμματικής και της σύνταξης όσο και στις σημασιολογικές τις εκφάνσεις αποδεικνύει πως πολλά χαρακτηριστικά της συντελούν στη δημιουργία διακρίσεων εις βάρος των γυναικών, ενώ η χρήση της είναι ενδεικτική του τρόπου που αναπαριστά και νομιμοποιεί τις άνισες έμφυλες σχέσεις εξουσίας.

Οι σύγχρονες γλωσσολογικές προσεγγίσεις επικεντρώνονται στην περιγραφή της γλωσσικής ικανότητας των ομιλητριών/ομιλητών, σε αντίθεση με τις παραδοσιακές γραμματικές του παρελθόντος που λειτουργούν ρυθμιστικά, διατυπώνοντας υποχρεωτικούς κανόνες για τις ομιλήτριες και τους ομιλητές της, οι οποίοι επιλέγονται και παγιώνονται βάσει ιστορικοπολιτικών κριτηρίων. Οι νεότερες γλωσσολογικές προσεγγίσεις στοχεύουν να

αναδείξουν πως οι γραμματικοί κανόνες που ρυθμίζουν τις γλώσσες αποτελούν κυρίως αποτέλεσμα των συστηματικών επιλογών των ομιλητριών/τών. Επιπρόσθετα, αποτελεί κοινή παραδοχή πως η ποικιλότητα (γεωγραφική, υφολογική, ειδολογική, κοινωνική, κ.ά.) αποτελεί συστατικό στοιχείο των γλωσσών, και βασική προϋπόθεση της γλωσσικής αλλαγής, η οποία συναρτάται από τις δομικές επιλογές των ομάδων των ομιλητριών/τών είτε με αυξημένο κοινωνικό γόητρο είτε με συγκαλυμμένο κύρος (Labov, 1994). Πρόκειται για τη διαδικασία της προσαρμογής της πραγματολογικής ικανότητας του ατόμου από τη νηπιακή στην παιδική και ακολούθως στην ενήλικη ζωή, καθώς διευρύνονται οι κοινωνικοί χώροι συμμετοχής του ατόμου, με αποτέλεσμα την κατάκτηση των διαφόρων ποικιλοτήτων της γλώσσας του.

Ως εκ τούτου, οι σύγχρονες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στη γλωσσολογία αποδεικνύουν πως οι ομιλητές και οι ομιλήτριες μπορούν να αλλάξουν τις γλωσσικές επιλογές/συμπεριφορές τους σε κάθε στάδιο της ηλικίας τους και πως ακόμα και αν πρόκειται για μια διαδικασία η οποία ξεπερνά τα όρια του συνειδητού, υπάρχει η δυνατότητα της αλλαγής στα πλαίσια άσκησης μιας γλωσσικής πολιτικής. Εφόσον είναι δυνατή μια τέτοια επιλογή, μπορούν να αναδειχθούν οι αρνητικές αναπαραστάσεις της πραγματικότητας μέσω της γλώσσας, όπως η χρήση σεξιστικής γλώσσας, και να προταθούν εναλλακτικές λύσεις δομικού και υφολογικού χαρακτήρα.

3. Περιπτώσεις γλωσσικού σεξισμού στη Νεοελληνική Γλώσσα – Προτάσεις υπέρβασης

Περίπτωση 1: Κυριαρχία του αρσενικού γραμματικού γένους.

Η συχνότερη έκφανση του γλωσσικού σεξισμού στην ελληνική γλώσσα και εν γένει σε διεθνές γλωσσικό επίπεδο είναι αυτή της γενικευτικής χρήσης του αρσενικού γραμματικού γένους (περιεκτικό αρσενικό), όταν αναφερόμαστε σε πρόσωπα αρσενικού, θηλυκού ή αγνώστου φύλου. Η συγκεκριμένη χρήση αναφέρεται στη βιβλιογραφία ως «κανονιστική», «ρυθμιστική», «ψευδογενετική» ή «ανδροκεντρική» (Μακρή-Τσιπλάκου, 1996:439). Μελέτες έχουν αποδείξει πως αυτή η πρακτική βασίζεται στην αντίληψη της έννοιας του άνδρα, ως καθολικής κατηγορίας, και αντίστοιχα της γυναίκας, ως απόκλισης και υποδεέστερου άλλου. Η κυριαρχία του αρσενικού γένους αποτελεί βασικό παράγοντα και σε ζητήματα συμφωνίας του γένους. Η επικράτηση του αρσενικού γραμματικού γένους αποτελεί συντακτικό φαινόμενο που σχετίζεται με την κοινωνική ιεράρχηση των φύλων και ρυθμιστική πρακτική της γλώσσας, η οποία εκ των πραγμάτων ευνοεί την επικράτηση του αρσενικού γένους, ακόμη και όταν υπάρχει στην πρόταση μονάχα ένα ουσιαστικό αρσενικού γένους (Hellinger & Bussmann, 2001). Για παράδειγμα, όταν σε μια ονοματική φράση υπάρχουν περισσότερα από ένα ουσιαστικά με διαφορετικά γένη, οι προσδιορισμοί τους θα τεθούν στο επικρατέστερο γραμματικό γένος, δηλαδή το αρσενικό:

- **Οι καθηγήτριες και οι καθηγητές** του 3^{ου} Ενιαίου Λυκείου Νίκαιας έμειναν **ικανοποιημένοι** από την απόφαση του Υπουργείου Παιδείας.

- **Ο θεός και η θεία** ήταν πολύ **χαρούμενοι**.

Αν οι προσδιορισμοί των ουσιαστικών της ονοματικής φράσης τεθούν στο θηλυκό γένος, προκύπτουν αντιγραμματικοί τύποι ή υπάρχει η πιθανότητα να θεωρηθούν οι προτάσεις «προσβλητικές» για τα αρσενικά μέλη της πρότασης. Για παράδειγμα:

- **Οι καθηγήτριες και οι καθηγητές** του 3^{ου} Ενιαίου Λυκείου Νίκαιας έμειναν **ικανοποιημένες** από την απόφαση του Υπουργείου Παιδείας.

- **Ο θεός και η θεία** ήταν πολύ **χαρούμενες**.

Σύμφωνα με τον Τριανταφυλλίδη (1978:216) «το αρσενικό γένος είναι γενικά το δυνατότερο προσωπικό γένος», άποψη που έρχεται σε πλήρη συμφωνία με τις θέσεις της γραμματικής του Τζάρτζανου (1946/1991: 47, 50, 68). Με λίγα λόγια το αρσενικό γραμματικό

γένος χρησιμοποιείται τόσο για την περιγραφή αποκλειστικά ανδρικών πληθυσμών όσο και μεικτών πληθυσμών είτε στον ενικό είτε στον πληθυντικό αριθμό, ενώ το θηλυκό γραμματικό γένος περιορίζεται στη χρήση της περιγραφής αποκλειστικά γυναικείων πληθυσμών. Επιπλέον, η κυριαρχία του αρσενικού γραμματικού γένους διατρέχει όλα τα κλιτά μέρη του λόγου. Ως εκ τούτου, η γενικευμένη χρήση του κυρίαρχου αρσενικού λόγου, καθιστά αόρατη την ύπαρξη του θηλυκού γένους, γεγονός που συμβάλλει στη συντήρηση της έμφυλης ανισότητας, στην αναπαραγωγή του σεξισμού και στη διατήρηση της γυναικείας υποτέλειας στο πεδίο της γλώσσας και των συμβόλων, αφού το αρσενικό γένος παρουσιάζεται ως η πεμπτούσια του οικουμενικού ανθρώπινου όντος, το οποίο νομιμοποιείται βάσει της τήρησης των επίσημων γραμματικών κανόνων να ηγείται των άλλων γενών στο δημόσιο λόγο.

Έρευνες σε λεξικά, όπως στο *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* (1998) αποδεικνύουν πως παρά την μορφολογική κυριαρχία του θηλυκού γένους, αυτό χρησιμοποιείται ελάχιστα στη δήλωσή του. Τα θηλυκά ουσιαστικά καταλαμβάνουν το 45% του λεξικού, όντας σχεδόν διπλάσια των αρσενικών (23,8%). Αντίστοιχα, τα αρσενικά που δηλώνουν πρόσωπο είναι δυο φορές περισσότερα από τα θηλυκά, ενώ το αρσενικό γένος κυριαρχεί και στη μεταφορική δήλωση του προσώπου-ανθρώπου (Παυλίδου, Αλβανούδη, Καραφώτη, 2004). Σύμφωνα με την Παυλίδου (2006: 43) η γενικευτική χρήση του αρσενικού πολλές φορές καθιστά το θηλυκό γένος ασυνήθιστο σε ορισμένες χρήσεις του, πολλές φορές καθιστά το αρσενικό γένος καθοριστικό σε ζητήματα συμφωνίας, ενώ ορισμένες φορές καθιστά αδύνατους ή περιέργους κάποιους γλωσσικούς τύπους με αναφορά σε πρόσωπα θηλυκού γένους (λ.χ. Κύριε καθηγητά! ► Κυρία καθηγήτρια!) ή δημιουργεί σημασιολογικές αντιφάσεις λόγω της ασυμβατότητας μεταξύ της προβλεπόμενης αναφοράς και του προσώπου αναφοράς (λ.χ. Ο φοιτητής έχει δικαίωμα να ζητήσει αναστολή φοίτησης λόγω εγκυμοσύνης.).

Πρόταση υπέρβασης γλωσσικού σεξισμού

Ως μέτρα για τον μετριασμό της κυριαρχίας του αρσενικού γένους στην ελληνική γλώσσα και την εξάλειψη του υφέρποντος γλωσσικού σεξισμού, η Παυλίδου (2006: 51) πρότεινε δυο στρατηγικές:

α) τη μεγιστοποίηση της «μικρής διαφοράς», την προσθήκη δηλαδή του θηλυκού γένους εκεί που εμφανίζεται μόνον το αρσενικό (λ.χ. *Οι Έλληνες* γιορτάζουν τα 200

χρόνια από τον απελευθερωτικό αγώνα του 1821. ► *Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες ή οι Ελληνίδες και οι Έλληνες* γιορτάζουν τα 200 χρόνια από τον απελευθερωτικό αγώνα του 1821.).

β) την ελαχιστοποίηση της διαφοροποίησης των φύλων, δηλαδή την αποφυγή δήλωσης είτε του αρσενικού είτε του θηλυκού γένους (λ.χ. *Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες* γιορτάζουν τα 200 χρόνια από τον απελευθερωτικό αγώνα του 1821. ► *Ο ελληνικός λαός* το 2021 γιορτάζει τα 200 χρόνια από τον απελευθερωτικό αγώνα του 1821.).

Γενικότερα προτείνεται:

(α) Προτείνεται η αναφορά και στις γυναίκες και στους άνδρες, όταν το κείμενο αναφέρεται σε μεικτούς πληθυσμούς, μέσω της χρήσης και των δυο γραμματικών γενών αναγράφοντας είτε ολόκληρες τις λέξεις και των δύο γενών, π.χ.: **Οι φοιτητές** καλούνται να επικοινωνήσουν άμεσα με τη Γραμματεία του Τμήματος Φιλολογίας. ► **Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες ή Οι φοιτήτριες και οι φοιτητές** καλούνται να επικοινωνήσουν άμεσα με τη Γραμματεία του Τμήματος Φιλολογίας, είτε την κατάληξη του θηλυκού ή του αρσενικού, εφόσον η λέξη είναι γένους αρσενικού ή θηλυκού αντίστοιχα, π.χ.: Η συνέλευση **των καθηγητών** αναβλήθηκε. ► Η συνέλευση **των καθηγητών/τριών** αναβλήθηκε.

(β) Η χρήση μόνον του θηλυκού γένους όταν η αναφορά σε γυναίκες είναι αποκλειστική.

Περίπτωση 2: Σειρά Όρων - Πρόταξη του αρσενικού ονόματος.

Ο γενικός κανόνας των βιβλίων σύνταξης και γραμματικής της ελληνικής γλώσσας θέλει τον αρσενικό γραμματικό τύπο να προηγείται του θηλυκού και του ουδετέρου. Στην καθημερινή χρήση της γλώσσας, επίσης, είναι συνηθέστερη η πρόταξη του αρσενικού έναντι του θηλυκού (λ.χ. άνδρες και γυναίκες, φοιτητές και φοιτήτριες, εργάτες και εργάτριες, ο κύριος και η κυρία, κ.ά.), ενώ και στην περίπτωση σύνθετων λέξεων (λ.χ. ανδρόγυνο) συνηθίζεται η πρόταξη του αρσενικού. Εξαίρεση αποτελούν στερεοτυπικές εκφράσεις που προτάσσουν το θηλυκό έναντι του αρσενικού (λ.χ. η νύφη και ο γαμπρός, η Πεντάμορφη και το Τέρας, η Χιονάτη και οι επτά νάνοι, «Κυρίες και Κύριοι»), οι οποίες μπορεί να ενέχουν λανθάνοντα σεξισμό, αφού η σταθερή πρόταξη του γυναικείου φύλου υποδηλώνει όχι υπεροχή, αλλά «αβρότητα» προς το ασθενές φύλο ή αποδίδει τον πρωταγωνιστικό ρόλο στο γυναικείο φύλο μόνο στις περιπτώσεις που σχετίζεται ή εξαρτάται από την ανδρική παρουσία (Τσοκαλίδου,

1996, 2001). Η ιεράρχηση της σειράς των φύλων στον προφορικό και στον γραπτό λόγο καταδεικνύει ότι άλλοτε εμφανώς και άλλοτε με λανθάνοντα τρόπο αναπαράγονται διακρίσεις, αφού η ίδια η σειρά των λέξεων αντικατοπτρίζει έμφυλα πολιτισμικά στερεότυπα αναλόγως των περιστάσεων (McGuire & McGuire, 1992).

Πρόταση υπέρβασης γλωσσικού σεξισμού

Προτείνεται η συχνή εναλλαγή των γραμματικών γενών, ώστε να μην δημιουργείται η αίσθηση της πρόταξης είτε του αρσενικού είτε του θηλυκού γένους.

Περίπτωση 3: Άρθρα

Τα οριστικά και αόριστα άρθρα στην ελληνική γλώσσα έχουν γένη, αριθμούς και πτώσεις. Τα επαγγελματικά ονόματα θηλυκού και αρσενικού γένους με κατάληξη -ος και όσα θηλυκά ονόματα έλκουν την καταγωγή τους από τον αρσενικό λόγιο τύπο της καθαρεύουσας, ξεχωρίζουν ως προς το γένος μόνον από την αναφορά/ καταγραφή του άρθρου τους. Ωστόσο, στην ονομαστική και γενική πτώση του πληθυντικού αριθμού τα δυο γένη συμπίπτουν στις καταλήξεις εκ νέου. Ως εκ τούτου, σε πολλές περιπτώσεις δημιουργείται ασάφεια ως προς το γένος των προσώπων λόγω των κοινών μορφολογικών καταλήξεων, ενισχύοντας σε κάθε περίπτωση την εντύπωση της κυριαρχίας του αρσενικού γραμματικού γένους.

Πρόταση υπέρβασης γλωσσικού σεξισμού

Προτείνεται η αναγραφή των άρθρων και στα δυο γένη. Για παράδειγμα: **τους φιλολόγους** ► **«τις και τους φιλολόγους»**, **τους κοινωνιολόγους** ► **«τους και τις κοινωνιολόγους»**, **τις/τους υπαλλήλους, και τους/τις πολίτες**, κ.ά.

Στην περίπτωση της μορφολογικά κοινής ονομαστικής και γενικής πληθυντικού, προτείνεται η προσθήκη της διευκρίνησης: **(γυναίκες και άντρες) ή (άντρες και γυναίκες)**. Για παράδειγμα: **«οι φιλόλογοι (άντρες και γυναίκες)**, **«οι ανά την ελληνική επικράτεια γυναίκες και άντρες κοινωνιολόγοι»**, **«γυναικών και ανδρών υπαλλήλων»**, **«των εκπαιδευτικών, αντρών και γυναικών»**, κ.ά.

Περίπτωση 4: Προσαρτήματα στην ονοματική φράση (Ο.Φ.)

Τα προσαρτήματα των ονοματικών φράσεων (π.χ. επιθετικοί προσδιορισμοί) στην ελληνική γλώσσα πρέπει να συμφωνούν με το όνομα/ουσιαστικό ως προς το γένος, τον αριθμό και την πτώση. Πολλές φορές τα ονόματα δεν προσφέρουν πληροφορίες για το γραμματικό γένος τους, και επομένως για το φύλο με το οποίο ταυτίζονται. Και σε αυτή την περίπτωση προκύπτει κυριαρχία του αρσενικού γραμματικού γένους. Ως εκ τούτου, το άρθρο και οι λοιποί δορυφορικοί προσδιοριστικοί όροι των ονομάτων/ουσιαστικών, λόγω του κανόνα της υποχρεωτικής συμφωνίας ως προς το γένος, δημιουργούν ασάφειες.

Πρόταση υπέρβασης γλωσσικού σεξισμού

Συνιστάται η παράθεση και των δυο γενών των προσαρτημάτων στην Ο.Φ. στην περίπτωση μορφολογικής ταύτισης αρσενικού και θηλυκού γένους των ονομάτων/ουσιαστικών. Για παράδειγμα: «**Ο υπεύθυνος καθηγητής** τελεί χρέη **επιστημονικού συμβούλου των φοιτητών**» ► **Ο/Η υπεύθυνος/η καθηγητής/τρια** τελεί χρέη **επιστημονικού/ης συμβούλου των φοιτητών/τριών**»

Περίπτωση 5: Αντωνυμίες

Όπως στις περιπτώσεις των άρθρων και των προσαρτημάτων στην Ο.Φ., οι αντωνυμίες αναδεικνύουν το γένος αναφοράς των ονομάτων/ουσιαστικών τα οποία προσδιορίζουν ή στα οποία αναφέρονται. Συνηθίζεται και στην περίπτωση των αντωνυμιών (κτητικών, αναφορικών, δεικτικών) η χρήση συνήθως του αρσενικού γένους, με αποτέλεσμα και η χρήση αυτή να συνιστά γενικευτική χρήση του αρσενικού γραμματικού γένους, δημιουργώντας αρκετές φορές ασάφειες.

Πρόταση υπέρβασης γλωσσικού σεξισμού

Στην περίπτωση αναφοράς σε μεικτούς πληθυσμούς συνιστάται η παράθεση και των δυο γενών των αντωνυμιών που παραπέμπουν σε πρόσωπα, π.χ. η/ο οποία/ος, όσες/οι, άλλες/ους, όλες/ους. Για παράδειγμα: «**Η Πρόεδρος** της Δημοκρατίας αποτίει φόρο τιμής **σε όλους αυτούς** που αγωνίστηκαν στην Εθνική Αντίσταση.» ► «**Η Πρόεδρος** της Δημοκρατίας

αποτίει φόρο τιμής **σε όλους αυτούς και όλες αυτές** που αγωνίστηκαν στην Εθνική Αντίσταση.»

Περίπτωση 6: Ουδέτερες νοηματικά ως προς το φύλο λέξεις με σημασία αρσενικού

Πρόκειται για λέξεις νοηματικά ουδέτερες ως προς το φύλο, αλλά που αναφέρονται κυρίως στο αρσενικό γένος, έλκοντας δύναμη από το γραμματικό γένος τους, όπως το ουσιαστικό «άνθρωπος». Το ουσιαστικό «άνθρωπος», ενώ ερμηνευτικά αγκαλιάζει το σύνολο των φύλων, σε πολλές περιπτώσεις χρησιμοποιείται για να δηλώσει τον άνδρα στις περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες (Φραγκουδάκη, 1988, 1989). Αντίστοιχα, ουσιαστικά όπως «το άτομο» ή «το πρόσωπο», καθημερινές ή άλλες εκφράσεις, όπως «το δίκιο του εργάτη», «η σύνοδος των πρυτάνεων», κ.ά., η χρήση της αόριστης αντωνυμίας «κανείς» και της ερωτηματικής αντωνυμίας «ποιος» αποτελούν δείκτες της υπεροχής του αρσενικού γένους ως του επικρατέστερου αντιπροσώπου του ανθρώπινου είδους (Παυλίδου, 2006: 47). Παρά τις εγγενείς αλλαγές που έχουν επέλθει στα έγγραφα της δημόσιας διοίκησης όσον αφορά τις λέξεις ουδέτερου σημασιολογικού περιεχομένου, χρειάζεται προσοχή στην περίπτωση που ταυτίζονται με το αρσενικό γένος.

Πρόταση υπέρβασης γλωσσικού σεξισμού

Στην περίπτωση που ένα κείμενο κάνει συμπεριληπτική αναφορά σε εκπροσώπους και των δυο φύλων με τρόπο που εγείρει διερωτήσεις περί ανισότιμης ιεράρχησης, περικειμενοποιώντας την κυριαρχία του αρσενικού γραμματικού γένους, συνιστάται η εγγραφή και των δυο γενών σε κάθε περίπτωση έμμεσης ή άμεσης αναφοράς σε μεικτές ομάδες πληθυσμών, ακολουθώντας όλες τις προτάσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Περίπτωση 7: Σημασιολογικά Στερεότυπα: Σύνθετα, Παράγωγα, Υποκοριστικά, Μεγεθυντικά

Μια σειρά μελετών στα λεξικά της ελληνικής γλώσσας έχει αναδείξει τα σημασιολογικά στερεότυπα που συνοδεύουν τα λήμματα «άνδρας» και «γυναίκα». Η λέξη «άνδρας» και οι παράγωγες και σύνθετες λέξεις που προκύπτουν από αυτή φαίνεται πως στερεοτυπικά αναπαράγουν μια θετική εικόνα της αρσενικής κοινωνικής ιδιότητας, σε αντίθεση με τις

γυναίκες που η πλειονότητα των περιπτώσεων μαρτυρά αρνητικές συνδηλώσεις. Συνάρτηση της γενικευτικής χρήσης του αρσενικού γένους στη γλώσσα αποτελεί η σημασιακή υποβάθμιση των γυναικών, μέσω αναφορών στο φύλο τους με στιγματισμένους αρνητικά όρους· τάση που διαπιστώνεται σε παράλληλες έρευνες των λεξικών των ευρωπαϊκών γλωσσών (Αλβανούδη, 2012). Ενδεικτικά, η μελέτη του *Λεξικού της Κοινής Νεοελληνικής* (1998) αποκαλύπτει πως από τα 49 ουσιαστικά που δηλώνουν πρόσωπο και αφορούν ελεύθερα ήθη, τα 34 δηλώνουν γυναίκες και τα 15 άνδρες (Παυλίδου, Αλβανούδη, Καραφώτη, 2004: 551). **Αρκεί να δούμε τη σημασιολογική φόρτιση των υποκοριστικών αντράκι (θετική) / γυναικάκι (αρνητική), ενώ ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον έχει η μελέτη των συνθετικών που αποκαλύπτει πως κανένα σύνθετο ουσιαστικό με πρώτο συνθετικό λέξημα αρνητικής σημασίας και δεύτερο συνθετικό λέξημα που παραπέμπει στο αρσενικό φύλο δεν εντοπίζεται πουθενά. Αντίθετα, πληθώρα σύνθετων λέξεων με αρνητικό περιεχόμενο συνδέεται με το γυναικείο φύλο (γυναικομάνι, παλιοκόριτσο, βρομοθήλυκο, παλιοθήλυκο, παλιογυναίκα, χοντρογυναίκα, γυναικόδουλο, κ.ά.)** (Παυλίδου, 2006: 44-45). Επιπρόσθετα, η χρήση των υποκοριστικών ή μεγεθυντικών στον προφορικό και στον γραπτό λόγο αφορά εξίσου και τα δυο φύλα. Πλήθος μελετών στις δυτικές γλώσσες έχει αποκαλύψει τον λανθάνοντα σεξισμό που ελλοχεύει σε διατυπώσεις και τρόπους υποκορισμού ή μεγέθυνσης των θηλυκών ονομάτων, τις περισσότερες φορές αναπαριστώντας τις γυναίκες ως ευαίσθητα, ευπαθή, αδύναμα και απροστάτευτα άτομα ή συνδέοντάς τες με σεξουαλικά ή ερωτικής προδιάθεσης υπονοούμενα (λ.χ. γυναικάκι, γυναικάρα, γυναικούλα, «μην κάνεις σαν γυναικούλα», κορίτσαρος, αγοροκόριτσο, γύναιο, κ.ά.).

Πρόταση υπέρβασης γλωσσικού σεξισμού

Συνιστάται η αποφυγή των σημασιολογικών στερεότυπων που συμβάλουν στην υποβάθμιση του γυναικείου φύλου (όπως, π.χ. παντρεμένη ή υπανδρευμένη – συνιστάται το έγγαμη ή συζευγμένη) και στην απαξίωση των ατομικών επιλογών ή της επαγγελματικής ιδιότητας των γυναικών μέσω του υποκορισμού (π.χ. «έγινε δασκαλίτσα») ή με την ειρωνική, κατά το λαϊκό γλωσσικό αίσθημα, χρήση της κατάληξης **-ίνα** (λ.χ. «μαζέψτε τις βουλευτίνες σας», «εκείνη την προεδρίνα», κ.ά.), μιας κατάληξης, που σημειωτέον είναι ορθή γραμματικά.

Περίπτωση 8: Ανδρωνυμικά – Οικογενειακό όνομα γυναικών.

Η χρήση των ανδρωνυμικών αποτελεί συνήθη έκφραση του γλωσσικού σεξισμού διεθνώς (Henley, 1987), παρότι από τη δεκαετία του 1980 παρατηρείται η σταδιακή εξάλειψή του. Παρά την νομική κατοχύρωση των γυναικών σχετικά με την νόμιμη χρήση του πατρικού επωνύμου αντί της χρήσης του επωνύμου του συζύγου, αρκετές γυναίκες συνηθίζουν να χρησιμοποιούν το επώνυμο του συζύγου τους, ενώ σπάνια υιοθετείται το οικογενειακό επώνυμο της μητέρας. Είτε στην μία είτε στην άλλη περίπτωση οι γυναίκες εξακολουθούν να προσδιορίζονται από το όνομα ή την ιδιότητα του πατρός και του συζύγου τους, ακολουθώντας την πατριαρχική αντίληψη ότι η γυναίκα νοείται ως προέκταση ή κτήμα των ανδρών, οι οποίοι και συμβάλουν στους τρόπους με τους οποίους προβάλλεται η καταγωγή της, η παρουσία της στις οικογενειακές σχέσεις (συγγένεια) και πολλές φορές ο τρόπος προσφώνησής της (Weatherell, 2002). Χαρακτηριστικό παράδειγμα τόσο στην αγγλική όσο και στην ελληνική γλώσσα είναι ο τρόπος με τον οποίο προσφωνούνται οι άνδρες και οι γυναίκες. Ενώ οι άνδρες προσφωνούνται με τον τίτλο Mr/Κύριε ανεξαρτήτως της οικογενειακής τους κατάστασης, στην περίπτωση των γυναικών υπάρχουν διπλοί τίτλοι προσφώνησης Miss/ Mrs – Κυρία/ Δεσποινίς βάσει του εάν είναι έγγαμες ή όχι. Οι γυναίκες εν πολλοίς δεν νοούνται ως αυτόνομες οντότητες, αλλά ως εξαρτημένες από τις σχέσεις των άλλων.

Πρόταση υπέρβασης γλωσσικού σεξισμού

Συνιστάται η αποφυγή αυθαίρετων χαρακτηρισμών και η σωστή και επιθυμητή από το πρόσωπο αναφοράς προσφώνηση. Προτείνεται, δηλαδή, η υιοθέτηση της προσφώνησης κάθε μέλους της πανεπιστημιακής κοινότητας με τον τρόπο που ο ίδιος/ ή ίδια επιθυμεί και δηλώνει δημόσια.

Επίσης, προτείνεται η συμπερίληψη του ονόματος και του επωνύμου της μητέρας στις αιτήσεις των ποικίλων υπηρεσιών της πανεπιστημιακής κοινότητας, καθώς αποτελεί πεδίο που συνήθως απουσιάζει από τις αιτήσεις.

Περίπτωση 9: Σεξιστικές λέξεις – ανδροκρατικά λεξήματα.

Μια σειρά επίσημων και ανεπίσημων λέξεων και λεξημάτων της ελληνικής γλώσσας, καθώς είναι επιφορτισμένες με σεξιστικό σημασιολογικό περιεχόμενο, αντανakλούν αρνητικά στερεότυπα ή διαιωνίζουν την ανδροκρατία (π.χ. ανδρόγυνο, υιοθεσία, επανδρώνω, ανδραγάθημα, γεροντοκόρη, κ.ά.). Σύμφωνα με την Τσοκαλίδου (1996:43) και τη Μελέτη (2015:161) η αντικατάστασή τους με άλλες συνώνυμες ή ουδέτερου σημασιολογικού περιεχομένου θα επιφέρει τη γλωσσική εξισορρόπηση.

Πρόταση υπέρβασης γλωσσικού σεξισμού

Συνιστάται η αντικατάσταση συγκεκριμένων σεξιστικών λέξεων με άλλες συνώνυμες ή ουδέτερου σημασιολογικού περιεχομένου λέξεις της νέας ελληνικής. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν:

Σεξιστικές λέξεις	Προτάσεις αλλαγής
Υιοθεσία	παιδοθεσία/τεκνοθεσία
Επανδρώνω	Στελεχώνω
Ανδραγάθημα	γενναία πράξη
Γεροντοκόρη	άγαμη γυναίκα
άνανδρη πράξη	πράξη δειλίας
πατροπαράδοτη συνταγή	παραδοσιακή συνταγή
Ανδρόγυνο	Σύζυγοι

Περίπτωση 10: Θηλυκά επαγγελματικά ουσιαστικά

Κεντρικό θέμα της διεθνούς συζήτησης για τη σχέση γλώσσας και φύλου αποτέλεσε το θέμα των επαγγελματικών θηλυκών ονομάτων. Στην Ελλάδα τα επαγγελματικά θηλυκά ουσιαστικά απασχόλησαν ιδιαίτερα τους δημοτικιστές ήδη από τη δεκαετία του 1950 με στόχο την εξισορρόπηση του γλωσσικού συστήματος της δημοτικής. Περίφημη παραμένει η παρέμβαση του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, ο οποίος με αφορμή την εκλογή της πρώτης Ελληνίδας βουλευτριάς/βουλευτίνας το 1952, εξέτασε τη συγκεκριμένη κατηγορία ουσιαστικών, υποστηρίζοντας πως δεν είναι δυνατόν να ενταχθεί στο σύστημα της δημοτικής

ο γλωσσικός τύπος *η βουλευτής*. Ο γλωσσολόγος πρότεινε τον τύπο *η βουλευτίνα*, αποδεχόμενος τις καταλήξεις *-ίνα* και *-ίσα* για τα θηλυκά επαγγελματικά ονόματα. Εν γένει, το σύνολο των μελετών των δημοτικιστών είχαν ρυθμιστικό χαρακτήρα, στοχεύοντας στη λύση των προβλημάτων που δημιουργούσε η θηλυκοποίηση των επίκοινων⁷ ονομάτων (π.χ. ο/η φιλόλογος, ο/η ταμίας, ο/η γιατρός, ο/η δικαστής, ο/η δικαστής, κ.ά), δηλαδή οι μορφολογικοί τύποι της καθαρεύουσας και η εξομάλυνσή τους μέσω της μορφολογικής διαφοροποίησής τους από τους αρσενικούς τύπους με επιθήματα της δημοτικής (π.χ. *-ίνα*, *-ίσα*, κ.ά.). Ως εκ τούτου, και λόγω της ελλιπούς και αποσπασματικής αντιμετώπισης αυτών των ουσιαστικών από τα νεότερα γραμματικά εγχειρίδια (π.χ. *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας* των Holton, Macridge, Φιλιππάκη-Warburton και *Γραμματική της Νέας Ελληνικής* των Κλαίρη και Μπαμπινιώτη), υιοθετούνται τα διγενή επαγγελματικά ουσιαστικά της καθαρεύουσας και τα καθαρά αρσενικά επαγγελματικά ονόματα με την προσθήκη του θηλυκού άρθρου.

Λαμβάνοντας υπόψη το κοινωνιογλωσσολογικό πλαίσιο μελέτης του θέματος από τις σχετικές εργασίες της Παυλίδου και του Μπασλή, αλλά και τις γλωσσολογικές μελέτες που επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην τυποποίηση των θηλυκών επαγγελματικών ονομάτων ως διαδεδομένες λέξεις της γενικής γλώσσας και όρους της υπογλώσσας της δημοσίας διοίκησης, κύριος στόχος πρέπει να θεωρείται η καθιέρωση μιας επίσημης ορολογίας των θηλυκών επαγγελματικών με άξονα αφενός τη γενική πολιτική της γλωσσικής ρύθμισης, η οποία θα λαμβάνει υπόψη τις παραμέτρους του γλωσσικού αισθήματος και της γλωσσικής χρήσης των ονομάτων, καθώς και το εξαιρετικά θετικό αποτέλεσμα που θα έχει στην αναβάθμιση του γυναικείου ρόλου στον επαγγελματικό τομέα. Κομβικής σημασίας αποτελούν σε αυτό τον τομέα οι εκτενείς ερευνητικές μελέτες των Ιορδανίδου και Μάντζαρη (2005) και Μενεγάκη και Ευθυμίου (2009), οι οποίες μελέτησαν τη χρήση 7000 αρσενικών και θηλυκών ονομάτων, συμπεριλαμβανομένων των επαγγελματικών, στα Λεξικά της νέας ελληνικής γλώσσας και σε ένα ευρύτατο φάσμα κειμένων του δημόσιου λόγου. Συνοπτικά κατέληξαν στα εξής συμπεράσματα:

⁷ Ο όρος *επίκοινα* δηλώνει: α) τα ουσιαστικά που αναφέρονται σε πρόσωπα ή ζώα, χωρίς να καθορίζουν το φύλο τους, αυτά τα ουσιαστικά είναι ασαφή μόνο ως προς το φύλο και όχι ως προς το γραμματικό γένος, που μπορεί να είναι θηλυκό, αρσενικό ή ουδέτερο, π.χ. ο κροκόδειλος, η αλεπού, το πρόσωπο, β) τα ουσιαστικά που διατηρούν τον ίδιο τύπο για τη δήλωση των δύο φύλων· στην περίπτωση αυτή το ουσιαστικό είναι ασαφές και ως προς το γραμματικό γένος, οπότε η μορφολογική ασάφεια αίρεται με την ένδειξη του φύλου στο άρθρο, το επίθετο ή την αντωνυμία, π.χ. ο/ένας φιλόλογος, η/μία φιλόλογος. Εδώ ο όρος χρησιμοποιείται με τη δεύτερη σημασία.

Θηλυκά Επαγγελματικά από αρσενικά σε -ος και -ός.

Η πλειονότητα των αρσενικών επαγγελματικών ονομάτων σχηματίζεται βάσει των επιθημάτων και β' συνθετικών **-λόγος** και **-γράφος**. Πρόκειται για λόγιας χρήσης μεταφραστικά δάνεια και αρκετά παραγωγικά στην επιστημονική ονοματολογία των επαγγελματικών. Χρησιμοποιούνται αποκλειστικά ως επίκοινα (βλ: παραπάνω, υποσημ.1), εκτός των όρων φιλολογίνα και δημοσιογραφίνα, οι οποίοι χρησιμοποιούνται κυρίως σε ανεπίσημο ύφος και με μικρή συχνότητα. Η πρόταση σχηματισμού του θηλυκού αυτών με καταλήξεις **-ίσσα** και **-ίνα** θεωρείται από τις μελετήτριες ασύμβατη με το γλωσσικό αίσθημα, τουλάχιστον για τη χρήση τους σε επίσημα επαγγελματικά περιβάλλοντα, καθώς παρατηρείται έντονη αντίθεση μεταξύ του λόγιου λεξικού μορφήματος και των λαϊκότερων καταλήξεων.

Περίπου εκατό επαγγελματικά αρσενικά καταλήγουν σε **-τρόφος, -τροφος, -ίατρος και -νόμος** (π.χ. κτηνοτρόφος, σύντροφος, κτηνίατρος, αστυνόμος, βιβλιοθηκονόμος, στρατονόμος, κ.ά.) και χρησιμοποιούνται ως επίκοινα. Για τη δήλωση του θηλυκού γένους παρατηρήθηκε η επιλεκτική χρήση της κατάληξης **-ίσσα** για κάποια ουσιαστικά σε **-τρόφος** (π.χ. κτηνοτρόφισσα, ορνιθοτρόφισσα), ενώ το συντρόφισσα παρατηρήθηκε πως χρησιμοποιείται ως προσφώνηση των γυναικών αποκλειστικά ανάμεσα στα μέλη αριστερών οργανώσεων και κομμάτων. Θεωρούνται μη παραγωγικά στο πλαίσιο της επαγγελματικής ονοματολογίας.

Με τα επιθήματα **-ούχος** και **-κόμος** σχηματίζονται περίπου σαράντα επαγγελματικά ουσιαστικά λόγιας προέλευσης. Ωστόσο, λόγω της ασάφειας σχετικά με τα γραμματικά μέρη του λόγου που ανήκουν, ασαφές παραμένει αν ο τύπος σε -α που σχηματίζουν ως επίθετα αποτελεί ταυτόχρονα και εναλλακτικό τύπο του θηλυκού ουσιαστικού εκτός από τον επίκοινο (π.χ. διπλωματούχος, -ος/α, -ο, αλλά εκατομμυριούχος-α-ο). Μικρή είναι η συχνότητα εμφάνισης των θηλυκών με κατάληξη σε -α (π.χ. αξιωματούχα (0), συμβασιούχα (1), συνταξιούχα (15), εκατομμυριούχα (20)). Από τα **-κόμος**, μόνο το νοσοκόμος και το τραπεζοκόμος σχηματίζουν και τύπο θηλυκού σε **-α**. Ο τύπος η νοσοκόμα είναι αισθητά πιο συχνός από το λόγιο τύπο η νοσοκόμος, ωστόσο στο σύνθετο η αδελφή νοσοκόμος/νοσοκόμα ο επίκοινος και ο θηλυκός τύπος συναγωνίζονται σε συχνότητα χρήσης. Οι ερευνήτριες σημειώνουν πως τα συγκεκριμένα ουσιαστικά θα μπορούσαν να

σηματίζουν θηλυκούς τύπους σε **-α** ή να έχουν στον πληθυντικό διπλούς τύπους κατά το πρότυπο του έγκυοι-έγκυες (π.χ. συμβασιούχες, εκατομμυριούχες, κ.ά.).

Τα σύνθετα σε **-αρχος** αναφέρονται κυρίως σε πρόσωπα της διοίκησης του κράτους (π.χ. δήμαρχος, έπαρχος) ή σε στρατιωτικά αξιώματα (π.χ. ναύαρχος, πτέραρχος, μέραρχος, σμήναρχος, ταξίαρχος, πλοίαρχος). Χρησιμοποιούνται αποκλειστικά ως επίκοινα. Εξαίρεση αποτελεί η δημαρχίνα (εμφανίζεται 30 φορές) έναντι του επίκοινου η δήμαρχος (εμφανίζεται 7000 φορές).

Σε **-ικός** σχηματίζονται τρεις δεκάδες ουσιαστικοποιημένα επίθετα που δηλώνουν πρόσωπο με συγκεκριμένη απασχόληση, επάγγελμα ή ειδίκευση (π.χ. χημικός, φυσικός, βιοχημικός, μαθηματικός, ορθοπεδικός, εκπαιδευτικός, δικαστικός, υδραυλικός, αστυνομικός, τραπεζικός) ή βαθμό σε μια ιεραρχία (π.χ. αξιωματικός, γενικός). Χρησιμοποιούνται σχεδόν αποκλειστικά ως επίκοινα. Εξαιρέσεις αποτελούν τα αξιωματικός και αστυνομικός, για τα οποία καταγράφεται και ο θηλυκός τύπος σε **-ίνα** (π.χ. αστυνομικήνα, αξιωματικήνα), αλλά με πολύ μικρή συχνότητα εμφάνισης. Μεγάλη συχνότητα εμφάνισης παρουσιάζουν τα σύνθετα: γυναίκα αστυνομικός και γυναίκες αστυνομικοί έναντι του επίκοινου η αστυνομικός. Τα περισσότερα από αυτά όταν συμμετέχουν στην πολυλεκτική ονομασία ενός επαγγελματικού τίτλου έχουν επιθετική χρήση και θηλυκοποιούνται με την κατάληξη **-η** (π.χ. η γενική γραμματέας, η εκπαιδευτική λειτουργός, η κωμική ηθοποιός). Η πρόταση της θηλυκής εκδοχής αυτών των επαγγελμάτων κατά το πρότυπο των επιθέτων (π.χ. η κριτική, η πολιτική, η ορθοπεδική, η οπτική, η νομική, κ.ά.) υποστηρίζεται πως δημιουργεί προβλήματα λόγω της ομωνυμίας που ενυπάρχει μεταξύ του θηλυκού επαγγελματικού, της επιστήμης ή της τέχνης ή του θηλυκού θεματικού πεδίου που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη.

Με τα επιθήματα **-ουργός** και **-ποιός** σχηματίζονται περίπου 80 επαγγελματικά ουσιαστικά, τα οποία συναντώνται αποκλειστικά ως επίκοινα. Τα θηλυκά υπουργίνα, πρωθυπουργίνα παρουσιάζουν ελάχιστες εμφανίσεις, συχνότερη είναι η εμφάνιση της περίφρασης γυναίκα πρωθυπουργός, ενώ συνηθίζεται κυρίως η χρήση του επίκοινου τύπου π.χ. η υπουργός, η πρωθυπουργός. Μικρή συχνότητα εμφανίζουν οι τύποι εμπόρισσα, προεδρίνα, λοχαγίνα. Αντίθετα, ο τύπος γιατρίνα δείχνει να έχει γίνει αποδεκτός από το κοινό γλωσσικό αίσθημα, παρότι συντριπτικά υπερισχύει ο επίκοινος τύπος η γιατρός ή η ιατρός.

Θηλυκά Επαγγελματικά από αρσενικά ουσιαστικά σε -ας

Όπως σημειώνουν οι Ιορδανίδου και Μάντζαρη (2005), η θηλυκοποίηση αυτής της κατηγορίας ουσιαστικών κρίθηκε απαραίτητη από τους δημοτικιστές, αφού η υιοθέτηση των καθαρά αρσενικών επαγγελματικών ουσιαστικών ως θηλυκών συγκρούεται με το μορφολογικό σύστημα της νέας ελληνικής. Οι λύσεις που προτάθηκαν αποδεικνύεται πως δεν υιοθετήθηκαν από το κοινό γλωσσικό αίσθημα, παρά την επιστημονική τους βάση. Συνοπτικά προτάθηκαν: η κατάληξη **-ίσσα** (π.χ. ταμίας – ταμίισσα, γραμματέας – γραμματέισσα/ γραμματίισσα), η ουσιαστικοποίηση επιθέτων (ο ταμίας – η ταμιακή ή ειδικά στην περίπτωση αυτή ο περιφραστικός τύπος υπάλληλος ταμείου, πρόταση που δημιουργεί προβλήματα λόγω της σημασιολογικής χρήσης του ουσιαστικού σε άλλες περιστάσεις), η διατήρηση του επίκοινου τύπου (π.χ. ο/η συγγραφέας, ο/η ταμίας), ως προσωρινές λύσεις, αλλά με εναλλακτικό τύπο στον πληθυντικό περιφράσεις, όπως λ.χ. οι γυναίκες συγγραφείς, οι γυναίκες ταμίες, για να επιτευχθεί σαφής διαφοροποίηση των δυο γενών. Τέλος για τον σχηματισμό της γενικής του ενικού των ουσιαστικών σε **-έας** προτάθηκε το λόγιο επίθημα -έως προς αποφυγήν λαθών, όπως λ.χ. της εισαγγελέας. Συνοπτικά οι ερευνήτριες κατέληξαν πως:

Τα ουσιαστικά που καταλήγουν σε **-ίσσας** σχηματίζουν συστηματικά τα θηλυκά τους σε **-ίσσα** και **-ίστρια** (π.χ. αρτίστας – αρτίστα, μανικιουρίστας – μανικιουρίστα, γραφίστας – γραφίστρια, πιανίστας – πιανίστα και πιανίστρια (όπως και τα λοιπά ουσιαστικά που δηλώνουν γυναίκα οργανοπαίκτρια).

Σε **-έας** καταλήγουν σαράντα ουσιαστικά που σχηματίζουν τον θηλυκό τύπο βάσει του επίκοινου. Τυπικά παραδείγματα που αποκλειστικά δηλώνουν το θηλυκό γένος βάσει του επίκοινου τύπου είναι τα ουσιαστικά, η γραμματέας, η εισαγγελέας και η διερμηνέας. Μικρή συχνότητα παρουσιάζουν οι λόγιοι θηλυκοί τύποι σε **-εύς** (π.χ. η συγγραφεύς).

Σε **-ίας** σχηματίζονται λιγοστά ουσιαστικά, κάποια εκ των οποίων σύνθετα (ταμίας, λοχίας, επαγγελματίας, επιχειρηματίας, κ.ά.), σχηματίζοντας τον θηλυκό τύπο βάσει του επίκοινου.

Προτάσεις ρυθμίσεων δέχονται τα ουσιαστικά με επιθήματα **-όνας, -όρας, -τήρας, -γας, -κας** (π.χ. επιστήμονας - επιστημόνισσα, αρχιτέκτονας – αρχιτεκτόνισσα, λέκτορας – λεκτόρισσα, κ.ά.). Η συχνότητά τους ποικίλει, ενώ περισσότερες εμφανίσεις διατηρεί ο τύπος

η αρχιτέκτων, αρκετά συχνά εμφανίζονται οι τύποι η λέκτωρ, η αρχιτεκτόνισσα και η επιστημόνισσα και σπάνια οι τύποι η επιστήμων και η λεκτόρισσα. Παράλληλα μεγαλύτερη εμφάνιση διατηρούν οι λόγιοι τύποι της γενικής των συγκεκριμένων θηλυκών ουσιαστικών (π.χ. της γραμματέως, της αρχιτέκτονος).

Θηλυκά Επαγγελματικά από αρσενικά ουσιαστικά σε -ης και -ής.

Τα ουσιαστικά που καταλήγουν σε **-τής** και **-της** και που παράγονται από ρήματα σχηματίζουν το θηλυκό με την κατάληξη **-τρια** (π.χ. αθλητής – αθλήτρια, διευθυντής – διευθύντρια, εκδότης – εκδότρια, εργάτης – εργάτρια, φοιτητής – φοιτήτρια, ερευνητής – ερευνήτρια, καθηγητής – καθηγήτρια, πωλητής – πωλήτρια, χορευτής – χορεύτρια, υφηγητής – υφηγήτρια, συντάκτης – συντάκτρια, ποιητής-ποιήτρια, κ.ά.).

Τα ουσιαστικά που καταλήγουν σε **-τής** και **-τής** τα οποία δεν παράγονται από ρήματα, τα ουσιαστικά σε **-άρης** και **-ιέρης** και τα σύνθετα σε **-άρχης**, **-μέτρης**, **-πώλης**, **-κράτης** σχηματίζουν το θηλυκό με την κατάληξη **-ίσσα** (π.χ. αγρότης – αγρότισσα, αριστοκράτης – αριστοκράτισσα, βιβλιοπώλης – βιβλιοπώλισσα, κ.ά.). Ωστόσο, έχει παρατηρηθεί πως πολλά ουσιαστικά σε **-άρχης**, **-μέτρης** και **-πώλης** περιγράφονται πολλές φορές ως επίκοινα (ο/η εργοστασιάρχης, ο/η βιβλιοπώλης, ο/η ακροβάτης, ο/η γεωμέτρης, κ.ά.). Ιδιαίτερα όσα καταλήγουν σε **-άρχης** παρουσιάζουν μεγαλύτερες αντιστάσεις θηλυκοποίησης με ανάλογες καταλήξεις και αυτό γιατί ο κοινωνικός συντηρητισμός οδηγεί στη διατήρηση του επίκοινου τύπου.

Τα ουσιαστικά που καταλήγουν σε **-τζης** σχηματίζουν το θηλυκό με την κατάληξη **-ου** (πχ. καφετζής – καφετζού, ταξιτζής – καφετζού, κ.ά.).

Γενικότερα, οι Ιορδανίδου και Μάντζαρη (2005), εντόπισαν περί τα 30 ουσιαστικά από τα 800 σε αυτή την κατηγορία που παρουσιάζουν μεγάλες αντιστάσεις θηλυκοποίησης. Στα ουσιαστικά αυτά τείνει να επικρατεί ο επίκοινος τύπος, λόγω της αντίθεσης λόγιας ρίζας και λαϊκού επιθήματος σε παράγωγα που περιγράφουν κυρίως αξιώματα της πολιτικής, δικαστικής, ακαδημαϊκής και στρατιωτικής ιεραρχίας (π.χ. κοσμήτορας – κοσμητόρισσα, προσωπάρχης – προσωπάρχισσα, νομάρχης – νομάρχισσα και νομαρχίνα, βουλευτής – βουλευτρια και βουλευτίνα, δικαστής – δικάστρια και δικαστίνα, ειρηνοδίκης – ειρηνοδίκισσα, κ.ά.). Ειδικότερα όσα ουσιαστικά καταλήγουν σε **-δίκης**, **-δικαστής**, **-άρχης** και **τα οξύτονα και βαρύτονα σε -ης** (νομάρχης, συνταγματάρχης, γυμνασιάρχης,

λυκειάρχης, καταστηματάρχης, βουλευτής, ευρωβουλευτής, πρεσβευτής, πρέσβης, διπλωμάτης, εφέτης, αρεοπαγίτης, αντιπρόεδρος) παρουσιάζουν τεράστια αντίσταση θηλυκοποίησης με την προσθήκη σημαδεμένης κατάληξης. Το μείζον γραμματικό πρόβλημα που προκύπτει από την υιοθέτηση του επίκοινου τύπου σε αυτή την κατηγορία είναι η εγγενής δυσκολία σχηματισμού της γενικής ενικού (π.χ. η βουλευτής – της βουλευτή; της βουλευτού;) και του πληθυντικού αριθμού (π.χ. οι βουλευτές – των βουλευτών). Παρότι, οι Λυπουρλής (1990:124), Τριανταφυλλίδης (1963:332) και Χαραλαμπίδης, (1992:125) πρότειναν την υιοθέτηση της κατάληξης **-ίνα**, η οποία εξακολουθεί να είναι φιλική προς το λαϊκό αίσθημα, στην πραγματικότητα το ίδιο το γλωσσικό αίσθημα εμποδίζει την καθιέρωση της κατάληξης **-ίνα**, αφού συχνά χρησιμοποιείται με πρόθεση να δοθεί αρνητική, ειρωνική και υποβιβαστική χροιά στο σημαινόμενο. Επικρατέστερη λύση θεωρείται η λύση που πρότεινε ο Αγαπητός Τσοπανάκης (1982 ·1994), ο οποίος προκρίνει την κατάληξη **-τρια** έναντι της **-ίνα** (π.χ. βουλευτρια αντί βουλευτίνα, δικάστρια αντί δικαστίνα), με την αιτιολογία ότι δηλώνεται μια σημαντική διαφορά ήθους, δεν δημιουργεί γραμματικά προβλήματα ως προς την κλίση και τον αριθμό και εναρμονίζεται απόλυτα με το τυπικό της ελληνικής γλώσσας.

Τέλος, αρκετά ουσιαστικά έχουν τη δυνατότητα παραγωγής πολλών εναλλακτικών θηλυκών εκδοχών με επιθήματα όπως σε **-ις**, **-ίδα**, **-τρια**, **ίσα** και **τον επίκοινο τύπο σε -ης**, χωρίς ουσιαστική υφολογική διαφοροποίηση, με εξαίρεση τους λόγιους τύπους σε **-ις** (π.χ. η σκηνοθέτης, σκηνοθέτις, σκηνοθέτιδα, σκηνοθέτρια, σκηνοθέτισσα). Εδώ εντάσσονται και τα σύνθετα ουσιαστικά: συνθέτης, καλλιτέχνης, λογοτέχνης, αναβάτης, επιβάτης, συνεπιβάτης, προστάτης και ευεργέτης. Τα επικρατέστερα θηλυκά αυτών των ουσιαστικών είναι εκείνα που διατηρούν τα επιθήματα **-ίδα** και **-ις** και οι επίκοινοι τύποι με κατάληξη **-ης** έναντι των τύπων **-ισσα** και **-τρια**.

Πρόταση υπέρβασης γλωσσικού σεξισμού

Συνιστάται η αξιοποίηση των καταλήξεων **-τρία**, **-ίνα** και **-ίσα**, σύμφωνα με τις προτάσεις των δημοτικιστών και η σταδιακή απόρριψη των γλωσσικών τύπων της καθαρεύουσας. Η χρήση των νέων τύπων, ιδιαίτερα από γυναίκες που κατέχουν τίτλους ή και επαγγέλματα υψηλού κύρους, θεωρείται από τους/τις μελετητές/τριες πως θα έχει θετική συμβολή στην κατάρριψη των στερεοτύπων και στην εξισορρόπηση της κυριαρχίας του αρσενικού

γραμματικού γένους και συνεπώς της ανδρικής κυριαρχίας. Η διαδεδομένη αντίληψη (και ιδιαίτερα των γυναικών) σε πολλές δημοκρατικές χώρες, ότι ο τίτλος τους υποβαθμίζεται στην περίπτωση που απορρίψουν την αρσενική του μορφή είναι μάλλον στρεβλή. Η στάση αυτή αντικατοπτρίζει το φαινόμενο που η Deborah Cameron ονομάζει γυναικεία αλλοτρίωση μέσω του «ηγεμονικού λόγου», των δομών δηλαδή που αναπαράγουν τα υποκείμενα και αποτελούν φορείς της κυρίαρχης ιδεολογίας (Cameron, 1986: 86-91).

Σύμφωνα με τους γραμματικούς κανόνες και αποδεχόμενοι το κοινό γλωσσικό αίσθημα προτείνεται, λοιπόν, η υιοθέτηση των παρακάτω τύπων για τα θηλυκά επαγγελματικά:

βουλευτής ► βουλευτρια, δήμαρχος ► δημάρχισσα ή δημαρχίνα ή η δήμαρχος, δικαστής ► δικάστρια, νομάρχης ► νομάρχισσα, πολιτικός ► η πολιτικός ή γυναίκα πολιτικός, πρόεδρος ► η προεδρίνα ή γυναίκα πρόεδρος ή η πρόεδρος, πρωθυπουργός ► γυναίκα πρωθυπουργός ή πρωθυπουργίνα ή η πρωθυπουργός, σύμβουλος ► γυναίκα σύμβουλος ή η σύμβουλος ή άλλο ουσιαστικό + σύμβουλος (π.χ. η καθηγήτρια σύμβουλος), υπουργός ► υπουργίνα ή γυναίκα υπουργός ή η υπουργός, κοσμητόρας ► κοσμητόρισσα, πρύτανης ► πρυτάνισσα, κ.ά.

Όπου δεν είναι δυνατή ή επιθυμητή η υιοθέτηση των καταλήξεων **-τρια**, **-ίνα** και **-ίσα**, συνιστάται η ορθή χρήση των θηλυκών δορυφορικών κλιτικών όρων της Ο.Φ., η προσθήκη άρθρου ή η προσθήκη του ουσιαστικού γυναίκα, όταν πρόκειται να γίνει αναφορά σε θηλυκό επαγγελματικό πρόσωπο αναφοράς, π.χ. : η αναπληρωτής υπουργός Παιδείας ► η αναπληρώτρια Υπουργός Παιδείας.

Τέλος, συνιστάται η αποφυγή του αρσενικού επιθήματος **-ου** σε θηλυκά επαγγελματικά ονόματα, τα οποία με αυτόν τον τρόπο επιφορτίζονται με μειωτικό σημασιολογικό περιεχόμενο και η αντικατάστασή τους με όρους περιγραφικού χαρακτήρα (π.χ. καφετζού – ιδιοκτήτρια καφέ, περιπτερού – ιδιοκτήτρια περιπτέρου, ταξιτζού – οδηγός/ιδιοκτήτρια ταξί, κ.ά.).

4. Γενικοί Κανόνες για την αποφυγή χρήσης σεξιστικής γλώσσας.

- ✓ Όταν το κείμενο αναφέρεται αποκλειστικά σε γυναικείους πληθυσμούς, θα πρέπει να γίνεται αναφορά αποκλειστικά με γραμματικούς όρους θηλυκού γένους.
- ✓ Όταν το κείμενο αναφέρεται σε μεικτούς οφείλεται να γίνεται ταυτόχρονη αναφορά τόσο στις γυναίκες όσο και στους άνδρες. Η ταυτόχρονη δήλωση και των δυο φύλων μπορεί να γίνεται μέσω της αναφοράς και στα δυο γραμματικά γένη: α) είτε αναγράφοντας ολόκληρες τις λέξεις β) είτε αναγράφοντας την κατάληξη του αρσενικού γένους – εφόσον το ουσιαστικό είναι θηλυκού γένους – και το αντίστροφο.
- ✓ Όταν το κείμενο αναφέρεται σε μεικτούς πληθυσμούς, η χρήση αντωνυμιών και επιθέτων που παραπέμπουν σε πρόσωπα οφείλει να γίνεται και στα δυο γραμματικά γένη, όπως αντίστοιχα αν ο/η συντάκτης/τρια αναφέρεται σε γυναικείους πληθυσμούς θα πρέπει να αποφεύγεται η γενικευτική χρήση αντωνυμιών και επιθέτων αρσενικού γένους.
- ✓ Όταν το κείμενο αναφέρεται σε μεικτούς πληθυσμούς προτείνεται η συχνή εναλλαγή της σειράς των γραμματικών γενών. Ωστόσο, δυνατή είναι και η πρόταξη του θηλυκού γραμματικού γένους, ώστε να επιτευχθεί σταδιακή εξισορρόπηση της γενικευτικής χρήσης του αρσενικού γένους στο κοινό γλωσσικό αίσθημα. Διεθνής πρακτική στην περίπτωση αυτή των συντακτών/τριών επίσημων εγγράφων και κειμένων τα τελευταία χρόνια, είναι να καθιστούν σαφή το λόγο/στόχο της επιλογής αυτής, τοποθετώντας σχετική υποσημείωση ή δήλωση στην αρχή του εγγράφου.
- ✓ Εναλλακτικά στις προαναφερόμενες προτάσεις και παράλληλα με αυτές, όταν γίνεται αναφορά σε μεικτούς ως προς το φύλο πληθυσμούς, και προκειμένου να μην καθίσταται «δύσκαμπτο», προτείνεται να επιλέγεται η περιγραφή των πληθυσμών με ουδέτερους ως προς το φύλο όρους. Για παράδειγμα: καθηγητές ► Διδακτικό προσωπικό / μέλη ΔΕΠ, Διοικητικοί Υπάλληλοι ► Διοικητικό προσωπικό, Φοιτητές ► Φοιτητικό δυναμικό
- ✓ Σημαντικό είναι οι συντάκτριες και οι συντάκτες εγγράφων και κειμένων να τηρούν συστηματικά τη χρήση των προτάσεων – κανόνων που καθιστούν το κείμενο/λόγο μη σεξιστικό.
- ✓ Τέλος, με στόχο την αποφυγή της σεξιστικής γλώσσας και πέρα από την «πιστή» εφαρμογή κανόνων, φαίνεται πως είναι αναγκαία η αλλαγή του τρόπου γραφής των κειμένων, και ιδιαίτερα των επίσημων. Η συγγραφική εμπειρία έχει αποδείξει πως η

αποφυγή των τυπικών/ στερεοτυπικών εκφράσεων μπορεί να αποφευχθεί με την υιοθέτηση διαφορετικών τρόπων έκφρασης (βλ. τα παραδείγματα κειμένων που ακολουθούν).

✓

Ιδια

ίτερα για την ακαδημαϊκή κοινότητα του Πανεπιστημίου Κρήτης, παρά τις σημαντικές προσπάθειες που καταβάλλονται προς επίτευξη της ισότιμης χρήσης των δύο γραμματικών γενών στο λόγο τα τελευταία χρόνια, εξακολουθεί να παρατηρείται η γενικευτική χρήση του αρσενικού γένους ή η μη συστηματική αξιοποίηση της αρχής αυτής. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η καταχρηστική αξιοποίηση του αρσενικού ουσιαστικού ο φοιτητής/οι φοιτητές και των επιθέτων που το συνοδεύουν (π.χ. προπτυχιακοί/μεταπτυχιακοί/διδασκαλικοί φοιτητές), για να περιγραφεί το σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού. Ως εκ τούτου, προτείνεται η αλλαγή των τίτλων/ονομάτων υπηρεσιών, βραβείων, τομέων οργάνωσης και υποστήριξης της ακαδημαϊκής κοινότητας, οι οποίοι καθιστούν ορατό μόνο το ανδρικό φύλο, με την προσθήκη είτε και του θηλυκού γραμματικού γένους είτε μέσω της χρήσης ουδέτερης ως προς το φύλο γλώσσας. Για παράδειγμα στην κεντρική σελίδα της επίσημης ιστοσελίδας του Πανεπιστημίου Κρήτης οι τέσσερις κεντρικές κατηγορίες αναζήτησης πληροφοριών είναι «Φοιτητές, Ανθρώπινο Δυναμικό, Γονείς/Επισκέπτες, Απόφοιτοι & Φίλοι», οι οποίες θα μπορούσαν να καταγραφούν ως : Φοιτητές και Φοιτήτριες ή Φοιτητικό δυναμικό, Ανθρώπινο Δυναμικό, Γονείς/Επισκέπτες, Απόφοιτοι/ες & Φίλοι/ες ή Σύλλογοι αποφοίτων και φίλων. Αντίστοιχα, δομές και υπηρεσίες που προσφέρει το Πανεπιστήμιο (π.χ. Ακαδημαϊκοί Σύμβουλοι, Συνήγορος του Φοιτητή, Μητρώο Εκλεκτόρων, κ.ά.) ή υποτροφίες και βραβεία που προωθεί (π.χ. Ευρωπαϊκή Χάρτα του Ερευνητή, Βραβείο Νέου Ερευνητή) θα πρέπει να τροποποιηθούν οι τίτλοι τους, ώστε να καθίσταται ορατή η αναφορά ή η εκπροσώπηση και του γυναικείου φύλου.

5. Παραδείγματα εγγράφων του Πανεπιστημίου Κρήτης και προτάσεις υπέρβασης του γλωσσικού σεξισμού.

Έγγραφο 1

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Ενημερώνουμε **τους φοιτητές (προπτυχιακούς, μεταπτυχιακούς, υποψήφιους διδάκτορες)** του Πανεπιστημίου Κρήτης ότι σε αποκλειστική προθεσμία από την Πέμπτη 3 Ιουνίου 2021 στις 12:00 έως και την Πέμπτη 15 Ιουλίου 2021 στις 14:00 θα έχουν τη δυνατότητα να υποβάλλουν αίτηση [...].

Αιτήσεις γίνονται δεκτές μόνο με ηλεκτρονική υποβολή [...] χρησιμοποιώντας **ως όνομα χρήστη** το ακαδημαϊκό email και ως password **τον κωδικό χρήστη**.

[...]

ΠΡΟΣΟΧΗ: η παροχή οποιασδήποτε πληροφορίας σχετικά με τις αιτήσεις θα δίδεται αποκλειστικά **στον αιτούντα φοιτητή**. Η ηλεκτρονική επικοινωνία θα γίνεται αποκλειστικά μέσω της ακαδημαϊκής ηλεκτρονικής διεύθυνσης (**ιδρυματικό email φοιτητών**).

Υπόδειγμα 1: Υπέρβαση Χρήσης Σεξιστικής Γλώσσας

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Ενημερώνουμε **τους φοιτητές και τις φοιτήτριες όλων των βαθμίδων σπουδών** του Πανεπιστημίου Κρήτης ότι σε αποκλειστική προθεσμία από την Πέμπτη 3 Ιουνίου 2021 στις 12:00 έως και την Πέμπτη 15 Ιουλίου 2021 στις 14:00 θα έχουν τη δυνατότητα να υποβάλλουν αίτηση [...].

Αιτήσεις γίνονται δεκτές μόνο με ηλεκτρονική υποβολή [...] χρησιμοποιώντας **ως όνομα χρήστη/τριας** το ακαδημαϊκό email και ως password **τον κωδικό του ακαδημαϊκού email**.

[...]

ΠΡΟΣΟΧΗ: η παροχή οποιασδήποτε πληροφορίας σχετικά με τις αιτήσεις θα δίδεται αποκλειστικά **στον φοιτητή ή στην φοιτήτρια που υποβάλλει την αίτηση**. Η ηλεκτρονική επικοινωνία θα γίνεται αποκλειστικά μέσω της ακαδημαϊκής ηλεκτρονικής διεύθυνσης (**φοιτητικό ιδρυματικό email**).

Έγγραφο 2:

Ο Συνήγορος του φοιτητή διαμεσολαβεί μεταξύ **φοιτητών και καθηγητών** ή διοικητικών υπηρεσιών του Ιδρύματος και γενικά φροντίζει για την τήρηση της νομιμότητας σε θέματα φοιτητικά στο πλαίσιο πάντοτε της ακαδημαϊκής ελευθερίας και της εύρυθμης λειτουργίας του Ιδρύματος. **Οι φοιτητές** μπορούν να καταθέτουν το αίτημα τους στο email: sinigoros.foititi@uoc.gr .

Υπόδειγμα 2: Υπέρβαση Χρήσης Σεξιστικής Γλώσσας

Ο/Η Συνήγορος του/της φοιτητή/φοιτήτριας διαμεσολαβεί μεταξύ **φοιτητών/τριών και καθηγητών/τριών** ή διοικητικών υπηρεσιών του Ιδρύματος και γενικά φροντίζει για την τήρηση της νομιμότητας σε θέματα φοιτητικά στο πλαίσιο πάντοτε της ακαδημαϊκής ελευθερίας και της εύρυθμης λειτουργίας του Ιδρύματος. **Τα αιτήματα κατατίθενται** στο email: sinigoros.foititi@uoc.gr .

Έγγραφο 3:

Οι Ακαδημαϊκοί Σύμβουλοι προσφέρουν στους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Πανεπιστημίου πληροφορίες και βοήθεια για την καλύτερη οργάνωση των σπουδών τους. Τα Τμήματα ορίζουν **έναν Ακαδημαϊκό Σύμβουλο** για κάθε φοιτητή ή φοιτήτρια που εγγράφεται σε αυτό.

Οι Ακαδημαϊκοί Σύμβουλοι είναι **διδάσκοντες** του Τμήματος που, μέσα από συζήτηση, μπορούν να βοηθήσουν τον φοιτητή ή την φοιτήτρια σε ακαδημαϊκά θέματα, όπως η επιλογή μαθημάτων ή κατευθύνσεων, η διαχείριση προβλημάτων με το πρόγραμμα σπουδών και η διασαφήνιση αποριών που μπορεί να υπάρχουν σε σχέση με τις διαδικασίες που έχει θεσπίσει το Τμήμα. Επίσης, λειτουργούν ως συνδεδετικός κρίκος **ανάμεσα σε φοιτητές** και υπηρεσίες του Ιδρύματος, όπως η Φοιτητική Μέριμνα, το Γραφείο Πρακτικής Άσκησης ή το **Συμβουλευτικό Κέντρο Φοιτητών**, με στόχο την καλύτερη οργάνωση και επιτυχή περάτωση των σπουδών των φοιτητών.

Είναι πολύ σημαντικό **οι φοιτητές** να γνωρίζουν **τον/την Σύμβουλο καθηγητή τους** και να έχουν τουλάχιστον μία συνάντηση μαζί του/της, κάθε ακαδημαϊκό έτος. Οι γραμματείες των Τμημάτων ενημερώνουν **τους νεοεισαχθέντες φοιτητές** κατά την εγγραφή τους, αλλά **και όλους τους φοιτητές** καθ' όλη την διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους, για το όνομα και τον τρόπο επικοινωνίας με τον/την **Ακαδημαϊκό τους Σύμβουλο**.

Υπόδειγμα 3: Υπέρβαση Χρήσης Σεξιστικής Γλώσσας

Οι Ακαδημαϊκοί/ές Σύμβουλοι προσφέρουν στους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Πανεπιστημίου πληροφορίες και βοήθεια για την καλύτερη οργάνωση των σπουδών τους. Τα Τμήματα ορίζουν **ένα μέλος ΔΕΠ ως Ακαδημαϊκό/ή Σύμβουλο** για κάθε φοιτητή ή φοιτήτρια που εγγράφεται σε αυτό.

Οι Ακαδημαϊκοί/ές Σύμβουλοι είναι **διδάσκοντες και διδάσκουσες** του Τμήματος που, μέσα από συζήτηση, μπορούν να βοηθήσουν τον φοιτητή ή την φοιτήτρια σε ακαδημαϊκά θέματα, όπως η επιλογή μαθημάτων ή κατευθύνσεων, η διαχείριση προβλημάτων με το πρόγραμμα

σπουδών και η διασαφήνιση αποριών που μπορεί να υπάρχουν σε σχέση με τις διαδικασίες που έχει θεσπίσει το Τμήμα. Επίσης, λειτουργούν ως συνδεδετικός κρίκος **ανάμεσα σε φοιτητές και φοιτήτριες** και υπηρεσίες του Ιδρύματος, όπως η Φοιτητική Μέριμνα, το Γραφείο Πρακτικής Άσκησης ή το **Φοιτητικό Συμβουλευτικό Κέντρο**, με στόχο την καλύτερη οργάνωση και επιτυχή περάτωση των σπουδών **των φοιτητών και φοιτητριών**.

Είναι πολύ σημαντικό **οι φοιτητές και οι φοιτήτριες** να γνωρίζουν **τον καθηγητή ή την καθηγήτρια Σύμβουλό τους** και να έχουν τουλάχιστον μία συνάντηση μαζί του/της, κάθε ακαδημαϊκό έτος. Οι γραμματείες των Τμημάτων ενημερώνουν **τους φοιτητές και τις φοιτήτριες** κατά την εγγραφή τους, αλλά καθ' όλη την διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους, για το όνομα και τον τρόπο επικοινωνίας με τον/την **Ακαδημαϊκό/ή Σύμβουλό τους**.

Έγγραφο 4

Υποψηφιότητες – προϋποθέσεις

[...] **Υποψήφιοι** μπορεί να είναι **εγγεγραμμένοι υποψήφιοι διδάκτορες** του Πανεπιστημίου Κρήτης ή **νέοι ερευνητές** που έχουν ολοκληρώσει τις διδακτορικές τους σπουδές στο Πανεπιστήμιο Κρήτης τους τελευταίους 12 μήνες από την προκήρυξη [...] (στην τελευταία περίπτωση θα συνεκτιμάται θετικά η συνεχιζόμενη εργασία **του υποψηφίου** στο Πανεπιστήμιο Κρήτης).

Προτάσεις για υποψηφιότητες μπορεί να κατατίθενται από μέλη της Πανεπιστημιακής κοινότητας συμπεριλαμβανομένων και των εγγεγραμμένων **Υποψηφίων Διδασκόντων**. Κατάθεση υποψηφιοτήτων μπορεί να γίνει και από **τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους**.

Διαδικασία υποβολής

[...]

- ένα σύντομο βιογραφικό σημείωμα **του υποψηφίου** (2 σελίδες το πολύ)
- μία συστατική επιστολή από **τον Επιστημονικά Υπεύθυνο του υποψηφίου** που να αφορά στις σπουδές **του υποψηφίου** και τα επιτεύγματα **του**.

Επιτροπή αξιολόγησης - Διαδικασία επιλογής

[...] Τα μέλη της Επιτροπής Αξιολόγησης μπορούν να απευθύνονται, αν το κρίνουν αναγκαίο, και σε **επιστήμονες** διεθνούς κύρους για την αξιολόγηση των υποψηφιοτήτων.

[...]

Τα αποτελέσματα της αξιολόγησης θα κατατίθενται **στον Πρύτανη** για την τελική επικύρωση και ανακοίνωση των βραβείων εντός και εκτός του Πανεπιστημίου.

Υπόδειγμα 4: Υπέρβαση Χρήσης Σεξιστικής Γλώσσας

Υποψηφιότητες – προϋποθέσεις

Οι υποψήφιοι και υποψήφιοι μπορεί να είναι **φοιτήτριες και φοιτητές εγγεγραμμένες/οι στον 3^ο κύκλο σπουδών** του Πανεπιστημίου Κρήτης ή **νέες/οι ερευνητριες/τές** που έχουν ολοκληρώσει τις διδακτορικές τους σπουδές στο Πανεπιστήμιο Κρήτης τους τελευταίους 12

μήνες από την προκήρυξη [...] (στην τελευταία περίπτωση θα συνεκτιμάται θετικά η συνεχιζόμενη εργασία **τους** στο Πανεπιστήμιο Κρήτης).

Προτάσεις για υποψηφιότητες μπορεί να κατατίθενται από μέλη της Πανεπιστημιακής κοινότητας συμπεριλαμβανομένων και των εγγεγραμμένων **υποψηφίων διδασκόντων/ διδακτορισμών**. Κατάθεση υποψηφιοτήτων μπορεί να γίνει και από **τις ενδιαφερόμενες και τους ενδιαφερόμενους**.

Διαδικασία υποβολής.

- ένα σύντομο βιογραφικό σημείωμα (2 σελίδες το πολύ)
- μία συστατική επιστολή **από τον/την Επιστημονικά Υπεύθυνο/η που να αφορά στις σπουδές και τα επιτεύγματα του/της υποψηφίου/ας**.

Επιτροπή αξιολόγησης - Διαδικασία επιλογής

[...] Τα μέλη της Επιτροπής Αξιολόγησης μπορούν να απευθύνονται, αν το κρίνουν αναγκαίο, και σε **επιστήμονες και επιστημότισσες** διεθνούς κύρους για την αξιολόγηση των υποψηφιοτήτων.

[...]

Τα αποτελέσματα της αξιολόγησης θα κατατίθενται **στον Πρύτανη*** για την τελική επικύρωση και ανακοίνωση των βραβείων εντός και εκτός του Πανεπιστημίου.

***(στην περίπτωση που το αξίωμα κατέχει γυναίκα: Πρυτάνισσα).**

Έγγραφο 5

[...] **Οι φοιτητές** έχουν την δυνατότητα πρόσβασης στο ηλεκτρονικό μάθημα που έχει δημιουργήσει **ο διδάσκων** στην πλατφόρμα ηλεκτρονικής μάθησης, που είναι διαθέσιμη στο διαδικτυακό σύνδεσμο <http://elearn.uoc.gr>, και βασίζεται στο ελεύθερο λογισμικό moodle. Στην πλατφόρμα υπάρχουν ηλεκτρονικά μαθήματα τα οποία έχουν δημιουργηθεί **από τους διδάσκοντες** με στόχο την ενίσχυση της διδασκαλίας. **Ο φοιτητής** αποκτά πρόσβαση στο εκπαιδευτικό και λοιπό υποστηρικτικό υλικό ή βιβλιογραφία που έχουν αναρτηθεί **από τον διδάσκοντα** του μαθήματος σε μορφή κειμένου, παρουσίασης διαφανειών αλλά και σε μορφή βίντεο, ήχου ή εικόνας. Επιπλέον, έχει τη δυνατότητα να συμμετάσχει σε ποικίλες δραστηριότητες όπως ενδεικτικά σε ομάδες συζητήσεων, να απαντήσει σε κουίζ και να αναρτήσει εργασίες **του**.

Υπόδειγμα 5: Υπέρβαση Χρήσης Σεξιστικής Γλώσσας

Οι φοιτήτριες και οι φοιτητές έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης στο ηλεκτρονικό μάθημα που έχει δημιουργήσει **η διδάσκουσα ή ο διδάσκων** στην πλατφόρμα ηλεκτρονικής μάθησης, που είναι διαθέσιμη στο διαδικτυακό σύνδεσμο <http://elearn.uoc.gr>, και βασίζεται στο ελεύθερο λογισμικό moodle. Στην πλατφόρμα υπάρχουν ηλεκτρονικά μαθήματα τα οποία έχουν δημιουργηθεί **από τις διδάσκουσες και τους διδάσκοντες** με στόχο την ενίσχυση της διδασκαλίας. **Οι φοιτητές/τριες** αποκτούν πρόσβαση στο εκπαιδευτικό και λοιπό υποστηρικτικό υλικό ή βιβλιογραφία **που έχει αναρτηθεί σε μορφή κειμένου**, παρουσίασης διαφανειών αλλά και σε μορφή βίντεο, ήχου ή εικόνας.

Επιπλέον, **έχουν** τη δυνατότητα να **συμμετάσχουν** σε ποικίλες δραστηριότητες όπως ενδεικτικά σε ομάδες συζητήσεων, **να απαντήσουν** σε κουίζ και να **αναρτήσουν** εργασίες τους.

Έγγραφο 6

Εγγραφή νεοεισαχθέντων

Το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων κάθε χρόνο ανακοινώνει τις ημερομηνίες για την ηλεκτρονική εγγραφή **των επιτυχόντων** των Πανελλαδικών Εξετάσεων. [...]

Μετά την ολοκλήρωση των ηλεκτρονικών εγγραφών και αφού το Υπουργείο Παιδείας αποστέλλει στις γραμματείες των Τμημάτων τους καταλόγους **των εγγεγραμμένων φοιτητών, οι νεοεισαχθέντες φοιτητές** θα πρέπει να επισκεφθούν τον ιστότοπο του τμήματος που έχουν εισαχθεί για τον τρόπο ολοκλήρωσης της διαδικασίας εγγραφής τους. [...]

Παράλληλα με την ολοκλήρωση της εγγραφής, **όσοι φοιτητές** ενδιαφέρονται για σίτιση και στέγαση θα πρέπει να επισκέπτονται τον ιστότοπο της Φοιτητικής Μέριμνας για πληροφορίες και υποβολή αίτησης (www.merimna.uoc.gr).

Υπόδειγμα 6: Υπέρβαση Χρήσης Σεξιστικής Γλώσσας

Εγγραφή **νέων φοιτητριών και φοιτητών**

Το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων κάθε χρόνο ανακοινώνει τις ημερομηνίες για την ηλεκτρονική εγγραφή **των επιτυχουσών και επιτυχόντων** των Πανελλαδικών Εξετάσεων. [εναλλακτικά: **των μαθητριών και μαθητών που πέτυχαν** στις Πανελλαδικές εξετάσεις] [...]

Μετά την ολοκλήρωση των ηλεκτρονικών εγγραφών και αφού το Υπουργείο Παιδείας αποστέλλει στις γραμματείες των Τμημάτων τους καταλόγους **των εγγεγραμμένων φοιτητριών και φοιτητών, οι τελευταίες/οι** θα πρέπει να επισκεφθούν τον ιστότοπο του τμήματος που έχουν εισαχθεί για τον τρόπο ολοκλήρωσης της διαδικασίας εγγραφής τους. [...]

Παράλληλα με την ολοκλήρωση της εγγραφής, **οι φοιτήτριες και οι φοιτητές που** ενδιαφέρονται για σίτιση και στέγαση θα πρέπει να επισκέπτονται τον ιστότοπο της Φοιτητικής Μέριμνας για πληροφορίες και υποβολή αιτήσεων

Επίλογος

Συμπερασματικά, ο προτεινόμενος Οδηγός στοχεύει στο να καταστεί συνειδητή η πολλές φορές ασύνειδη χρήση σεξιστικής γλώσσας στον δημόσιο λόγο, καθώς και οι επιπτώσεις της στη συλλογική κοινωνική πραγματικότητα. Η γλώσσα δεν αποτελεί ένα «ουδέτερο» μέσο επικοινωνίας, αλλά και φορέα ιδεολογίας, όπως πολιτισμικών αξιών και παραδόσεων, και επομένως αντανακλά τις κυρίαρχες αντιλήψεις για το φύλο, τις σχέσεις και τις ιεραρχίες μεταξύ των φύλων. Ο σεξισμός στη γλωσσική έκφραση διαιωνίζει στερεότυπα και συμπεριφορές για τους ρόλους των φύλων και τις άνισες σχέσεις εξουσίας ανάμεσά τους. Με βάση τις σύγχρονες αντιλήψεις για την κοινωνική κατασκευή της ταυτότητας των φύλων, αλλά και τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα που επιτάσσει δημοκρατικές πολιτικές ισότητας σε κάθε τομέα της ανθρώπινης δραστηριότητας, ο προτεινόμενος Οδηγός προτείνει αλλαγές στη χρήση της γλώσσας, ώστε να καθίστανται ορατά και επομένως «ισότιμα» στον λόγο τα δυο φύλα, συμβάλλοντας έτσι στην προώθηση της γενικότερης και ουσιαστικής ισότητας στην ακαδημαϊκή κοινότητα του Πανεπιστημίου μας.

Βιβλιογραφία

- Ardener, G. Shirley (ed.). *Perceiving Women*. Λονδίνο: Malaby Press, 1975.
- Aries, Elizabeth. "Gender differences in interaction: A reexamination", στο D. J. Canary & K. Dindia (επιμ.), *Sex differences and similarities in communication: Critical essays and empirical investigations of sex and gender in interaction*. Νιού Τζέρσεϋ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, σσ. 65-81.
- Bourdieu, Pierre. *Οι Κληρονόμοι. Οι Φοιτητές και η Κουλτούρα*. Αθήνα: Καρδαμίτσα, 1996.
- Braidotti, Rosi. "Sexual difference theory", στο I. Young & A. Jaggar (επιμ.). *A Companion to Feminist Philosophy*. Οξφόρδη: Blackwell, 1998, σσ. 298-306.
- Butler, Judith. *Αναταραχή φύλου: Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*. (μτφρ.) Καραμπέλας Γιώργος, (εισ. - επιστημ. επιμ.) Βενετία Καντσά, (επίμετρο) Αθηνά Αθανασίου. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2009 [αγγλ. ¹1990].
- Cameron, Deborah. "Gender, language, and discourse: a review essay", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 23, 4 (1998), σσ.945-967.
- Cameron, Deborah. "The language-gender interface: challenging co-optation" στο Victoria L. Bergvall, Janet M. Bing, Alice F. Freed (επιμ.) *Rethinking Language and Gender Research: Theory and Practice*. Λονδίνο: Routledge, 1996.
- Cameron, Deborah. *Feminism and linguistic Theory*. Basingstoke: Macmillan, 1985.
- Coates, Jennifer. *Women, men, and language*. Λονδίνο: Longman, 1986 [²1993].
- Corbett, G. Grenville. *Gender*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1991.
- De Beauvoir, Simone. *Το δεύτερο φύλο*. (μτφρ.) Τζένη Κωνσταντίνου. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2009 [γαλλ. 1949/1979].
- Deuchar, Margaret. "A Pragmatic Account of Women's Use of Standard Speech", στο J. Coates & D. Cameron (επιμ.), *Women in their Speech Communities: New perspectives on Language and Sex*. Λονδίνο: Longman, 1988.
- Ducrot, Oswald. *Le structuralisme en linguistique*. Παρίσι: Seuil, 1968.
- Duranti, Alessandro. *Linguistic Anthropology*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1997.
- Eckert, Penelope & McConnell-Ginet, Sally. *Language and Gender*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 2003.
- Fairclough, Norman. *Critical Discourse Analysis*. Λονδίνο: Longman, 1995.
- Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod. «Gender across languages: the linguistic representation of women and men», στο Hellinger, M. & Bussmann, H. (επιμ.) *Gender across Languages*. Τόμος Α'. Άμστερνταμ: John Benjamins, 2001-2003, 1-25.
- Holmes, Janet & Wilson, Nick. *An Introduction to Sociolinguistics*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge, 2016.
- Holmes, Janet. *Women, Men and Politeness*. Λονδίνο: Longman, 1995.
- Irigaray, Luce. *Je, Tu, Nous: Towards a Culture of Difference*. Νέα Υόρκη: Routledge, 1993.
- Kramarae, Cheri & Treichler, Paula. *A Feminist Dictionary*. Λονδίνο: Pandora, 1985.
- Labov, William. *Principles of Linguistic change*. Τόμος Α'. Οξφόρδη: Blackwell, 1994.
- Lakoff, George. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Σικάγο - Λονδίνο: The University of Chicago Press, 1987.
- Lakoff, T. Robin. "Language and Woman's Place", *Language in Society*, 2, 1 (Απρίλιος 1973), σσ.45-80.
- Litosseliti, Lia. *Gender and Language Theory and Practice*. Λονδίνο: Rutledge, 2006.

- Malinowski, Bronislaw. "The Problem of Meaning in Primitive Languages", στο C. K. Ogden, & I. A. Richards (επιμ.). *The Meaning of Meaning*, Λονδίνο: K. Paul, Trend, Trubner, 1923, σσ. 296-336.
- McConnell-Ginet, Sally. *Gender, Sexuality and Meaning: Linguistic Practice and Politics*. Οξφόρδη: Oxford University Press, 2011.
- Maltz, Daniel & Borker, Ruth. "A cultural approach to male-female miscommunication" στο J. Gumperz (επιμ.), *Language and Society Identity*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press, 1983, σσ. 196-216.
- Miller, Casey & Swift, Kate. *Words and Women: New language in new times*. Νέα Υόρκη: Anchor/Doubleday, 1976/1978.
- Oakley, Ann. *Sex, Gender and Society*. Λονδίνο: Temple Smith, 1972.
- Pavlidou, Theodossia. "Gender and interaction" στο Ruth Wodak, Barbara Johnstone και Paul Kerswill (επιμ.). *The SAGE Handbook of Sociolinguistics*. Λονδίνο: Sage, 2010, σσ. 412-427.
- Pinker, Stephen. *Το γλωσσικό ένστικτο. Πώς ο νους δημιουργεί τη γλώσσα*. Αθήνα: Κάτοπτρο, 2000 [1994].
- Saeed, I. John. *Semantics*. Οξφόρδη: Blackwell, 2016.
- Sapir, Edward. *Selected Writings in Language, Culture and Personality*. D. G. Mandelbaum (επιμ.). Μπέρκλεϋ: University of California Press, 1985 [1949].
- Spender, Dale. *Man Made Language*. Λονδίνο: Routledge, 1980.
- Stanley, J. P. "Gender-marking in American English: usage and reference", στο A. P. Nilsen, H. Bosmajian, H. L. Gershuny & J. P. Stanley (επιμ.), *Sexism and Language*. National Council of Teachers of English, 1997, σσ. 43-74.
- Sunderland, Jane. *Gendered Discourses*. Λονδίνο: Palgrave MacMillan, 2004.
- Tannen, Deborah. *You Just don't Understand: Women and Men in Conversation*. Νέα Υόρκη: William Morrow, 1990.
- Walsh, Clare. *Gender and Discourse: Language and Power in Politics, the Church and Organizations*. Λονδίνο: Longman, 2001.
- Whorf, Lee, Benjamin. *Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. J. B. Carroll (επιμ.). Κέμπριτζ: MIT Press, 1956.
- Wittig, Monique. *The Straight Mind and Other Essays*. Βοστώνη: Beacon Press, 1992.
- Zimmerman, H. Don & West, Candace. "Doing Gender", *Gender and Society*, 1 (1987), σσ. 125-151.
- Αλβανούδη, Αγγελική. *Η κοινωνική και γνωσιακή διάσταση του γραμματικού γένους*. Διδακτορική Διατριβή. Τμήμα Φιλολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη: 2012.
- Αρχάκης, Α. & Κονδύλη, Μ. *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*. Αθήνα: Νήσος, 2004.
- Γκασούκα, Μαρία & Γεωργαλίδου, Μαριάνθη. *Οδηγός χρήσης μη σεξιστικής γλώσσας στα διοικητικά έγγραφα*. Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων – Εθνικό Τυπογραφείο, 2018.
- Γκασούκα, Μαρία. *Κοινωνιολογία του Λαϊκού Πολιτισμού, τ. II, Το Φύλο κάτω από το πέπλο: Γυναικεία πραγματικότητα και αναπαραστάσεις του φύλου στα λαϊκά παραμύθια*. Αθήνα: Ψηφίδα, 2008.
- Λαμπροπούλου, Σοφία. «Κοινωνικό φύλο: μέθοδοι και προσεγγίσεις», στο Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφianού & Β. Τσάκωνα (επιμ.). *Ανάλυση λόγου: θεωρία και εφαρμογές*. Αθήνα: Νήσος, 2014, σσ. 399-440.
- Λυπουρλής, Δημήτρης. *Γλωσσικές παρατηρήσεις*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1990.

- Ιορδανίδου, Α. & Μάντζαρη Ε. «Τα θηλυκά επαγγελματικά ουσιαστικά: Γλωσσική χρήση και τυποποίηση. ΕΛΕΤΟ, Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία». Κύπρος, Λευκωσία, 15 Οκτωβρίου 2005. Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, 2005, σσ. 73-87.
- Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 1998.
- Μακρή-Τσιλιπάκου, Μαριάνθη. Η γυναικεία γλώσσα» και η γλώσσα των γυναικών. Στο Β. Καντσά, Β. Μουτάφη, & Ε. Παπαταξιάρχης (επιμ.). Φύλο και κοινωνικές επιστήμες στη σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2010, 119-146.
- Μακρή-Τσιλιπάκου, Μαριάνθη. «Η γυναικεία γλώσσα και η γλώσσα των γυναικών», στο *Πρακτικά διημερίδας Το φύλο, τόπος συνάντησης των διαφορετικών επιστημών: Ένας πρώτος ελληνικός απολογισμός*. ΜΠΣ «Γυναίκες και Φύλο: Ανθρωπολογικές και Ιστορικές προσεγγίσεις», Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Μυτιλήνη, 11-12 Οκτωβρίου 2003. Url: http://www1.aegean.gr/gender-postgraduate/Documents/Praktika_Synedriou.pdf (Τελευταία Προσπέλαση: 30/09/2021).
- Μακρή-Τσιλιπάκου, Μαριάνθη. Τι άλλαξε λοιπόν; Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα: Πρακτικά της 16^{ης} Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1996, σσ. 435-446.
- Μελέτη, Β. «Φεμινιστική γλώσσα και ορολογία: Η συγχρονική και διαχρονική θεώρησή της στο εκπαιδευτικό σύστημα». ΕΛΕΤΟ, Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία». Αθήνα, 12-14 Νοεμβρίου 2015, σσ: 155-165.
- Μενεγάκη, Μαρία & Ευθυμίου, Λουκία. *Όταν οι γυναίκες της Γαλλίας αναζητούσαν το όνομα.. Ή γιατί η γλώσσα τις ήθελε αόρατες*. Αθήνα: Λιβάνης, 2009.
- Παπαταξιάρχης, Ευθύμιος. «Εισαγωγή από τη σκοπιά του φύλου: Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας», στο Παπαταξιάρχης Ευθύμιος και Παραδέλλης Θεόδωρος (επιμ.) *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Καστανιώτης, 1992.
- Παυλίδου, Θ.-Σ., Αλβανούδη, Α. & Καραφώτη, Ε. «Γραμματικό γένος και σημασιακό περιεχόμενο: προκαταρκτικές παρατηρήσεις για τη λεξιλογική αναπαράσταση των φύλων», *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 24 (2004), 543–553.
- Παυλίδου, Θεοδοσία. «Γλώσσα-γένος-φύλο: Προβλήματα, αναζητήσεις και ελληνική γλώσσα», στο της ίδιας (επιμ.) *Γλώσσα-Γένος-Φύλο*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών - Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 2000, [2006], σσ. 15-64.
- Πηλαβάκη, Άννα. (επιμ.). *Σεξισμός: Μια αφανής πραγματικότητα*. Λευκωσία: Επιτροπή Ισότητας των Φύλων στην Απασχόληση και στην Επαγγελματική Εκπαίδευση, 2016.
- Τζάρτζανος, Αχιλλέας. *Νεοελληνική σύνταξις (Της κοινής Δημοτικής)*. Τόμος Α΄. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 1946 [1991].
- Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. Η “βουλευτινά” και ο σχηματισμός των θηλυκών επαγγελματικών ουσιαστικών», στο: *Άπαντα Μ. Τριανταφυλλίδη*, Τόμος Β΄. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Ν/Ε Σπουδών (Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη), Α.Π.Θ, 1963, 325-334.
- Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. *Νεοελληνική γραμματική (Της Δημοτικής)*. Ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΣΒ (1941) με διορθώσεις. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Ν/Ε Σπουδών (Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη), Α.Π.Θ, 1978.
- Τσοκαλίδου, Πετρούλα. *Το φύλο της γλώσσας: Οδηγός μη σεξιστικής γλώσσας για τον δημόσιο λόγο*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνίδων Επιστημόνων, 1996.
- Τσοπανάκης, Γ. Αγαπητός. *Ο δρόμος προς τη δημοτική*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 1982.
- Τσοπανάκης, Γ. Αγαπητός. *Νεοελληνική Γραμματική*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 1994.

Φραγκουδάκη, Άννα. *Γλώσσα και Ιδεολογία. Κοινωνιολογική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Οδυσσέας, 1987.

Φραγκουδάκη, Άννα. «Γλώσσα λανθάνουσα 3 – ή γιατί δεν υπάρχουν βουλευτριες παρά μόνον χορεύτριες;» *Δίνη, Φεμινιστικό Περιοδικό*, 4 (1988), σσ. 42-44.

Χαραλαμπάκης, Χριστόφορος. *Νεοελληνικός Λόγος*. Αθήνα: Νεφέλη, 1992.